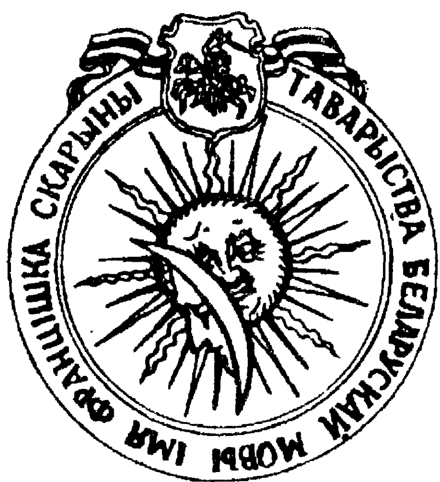
Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
Францішак БАГУШЭВІЧ

НАША СЛОВА

Штотыднёвая газета (Выходзіць з сакавіка 1990 г.) | № 39 (199) | 28 верасня 1994 г. | Кошт — 15 рублёў

ПОСТУП ТЫДНЯ

○ **ПАЧАЛА ПРАЦУ ЧАРГОВАЯ СЕСІЯ ВЯРХОЎНАГА САВЕТА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ.**

○ ***АДБЫЛАСЯ СУСТРЭЧА ПРЭЗІДЭНТА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ АЛЯКСАНДРА ЛУКАШЭНКІ З КІРАЎНІКАМІ АБЛАСНЫХ, ГАРАДСКІХ І РАЁННЫХ САВЕТАЎ.*** *У час свайго выступлення Прэзідэнт заявіў, што нельга дапусціць страты дзяржаўнасці, нельга ператварыць Беларусь у прыдатак якой-небудзь іншай дзяржавы. Зрабіўшы гэтую заяву, Прэзідэнт згадаў сваё нядаўняе інтэрв'ю Андрэю Каравулаву. Інтэрв'ю выклікала шматлікія каментарыі ў сувязі з тым, што Прэзідэнт у ім сказаў аб імкненні «80 працэнтаў беларускага народа ўз'яднацца з рускім народам». Аляксандр Рыгоравіч пацвердзіў гэтыя свае ранейшыя словы, аднак удакладніў, што імі ён толькі канстатаваў факт, але зусім не выказваў свой уласны пункт гледжання.*

○ **У ДРУКУ З'ЯВІЛІСЯ ВЕСТКІ**, па якіх на сённяшні дзень у нашай краіне выпушчана 88 назваў падручнікаў на беларускай мове і 33 назвы — на рускай. Амаль уся пачатковая школа перайшла на беларускамоўнае выкладанне.

○ ***УРАДАВАЯ ДЭЛЕГАЦЫЯ БЕЛАРУСІ НА ЧАЛЕ З МІНІСТРАМ ЗАМЕЖНЫХ СПРАЎ УЛАДЗІМІРАМ СЯНЬКО ЎДЗЕЛЬНІЧАЕ Ў РАБОЦЕ 49-АЙ СЕСІІ ГЕНЕРАЛЬНАЙ АСАМБЛЕІ ААН.*** *Міністр замежных спраў плануе правесці перамовы з генеральным сакратаром ААН Бутрасам Галі, сустрэнецца з амерыканскімі кангрэсменамі, прадстаўнікамі дзярждэпартамента, міністэрстваў і ведамстваў ЗША.*

○ **У ДРУКУ З'ЯВІЛАСЯ КАРОТКАЕ ЭКСКЛЮЗІЎНАЕ ІНТЭРВ'Ю КАРЭСПАНДЭНТА БЕЛІНФАРМА З ПРЭЗІДЭНТАМ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ АЛЯКСАНДРАМ ЛУКАШЭНКАМ**, у якім на адно з пытанняў ён адказаў: «Што датычыцца прэсы, то хачу адзначыць — яна часта іграе непрыгожую ролю ў стварэнні іміджа Прэзідэнта. Многія сёння імкнуцца «прашчупаць» мяне. У прэсе, як у незалежнай, так і ў дзяржаўнай, з'яўляюцца публікацыі, рэплікі, у якіх робяцца спробы кінуць у Прэзідэнта пробны камень. Але трэба разумець, што Прэзідэнт — гэта не проста Лукашэнка, што гонар Прэзідэнта — гэта гонар дзяржавы як кіраўніка яе. Таму я не дазволю растоптваць гонар краіны... Пакуль нам удаецца пазбягаць правакацый. Аднак часам у тым, што адбываецца, прыходзіцца вінаваціць і самога сябе. Так, ёсць мая віна ў тым, што ў Мінску гэтай восенню адбыўся «палітычны шабаш», іншых слоў падабраць не магу, — святкаванне перамогі пад Оршай. У далейшым такога не будзе. Я збіраюся выдаць указ, які вызначае два, так сказаць, гайд-паркі ў Мінску і аналагічныя месцы ў іншых гарадах. Там можна будзе святкаваць усё, што хочаш».

Літаратурная мова яднае нацыю. Стар. 2.

Ці правільна сказаў Мечыслаў Грыб? Стар. 5.

Ніл ГІЛЕВІЧ,
народны паэт Беларусі, старшыня ТБМ імя Ф.Скарыны

МАЦІ — НЕ ПАМРЭ, МАЦІ — БУДЗЕ ЖЫЦЬ ВЕЧНА!

Слова на ўрачыстым вечары ў гонар Свята беларускага пісьменства і друку 2 верасня 1994 г.

Паважаныя таварышы, сябры беларускага пісьменства і друку! Для свята, якое святкуецца намі ўпершыню і якое, спадзяюся, стане традыцыйным, падстаў у нас дастаткова.

Яшчэ добрую тысячу гадоў назад пачало пашырацца на нашай зямлі пісьменства, усталёўвацца і развівацца кніжная культура. Яшчэ ў часы Полацкага і затым Тураўскага княства ў, часы Рагнеды і Усяслава, Ефрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага. І ўжо тады гэта было сведчаннем прыроднай цягі нашых далёкіх прашчураў да асветы, да ведаў, да духоўнасці. Вядома, на пачатку, цягам цэлых стагоддзяў, станаўленне пісьменства і кніжнай справы на Беларусі адбывалася ў рукапіснай форме, з дапамогаю перапісчыкаў. З пачатку XVI ст. дзякуючы генію Францыска Скарыны — рукапісы кніг пачалі друкавацца на друкарскіх варштатах і тыражыравацца ў вялікай колькасці асобнікаў сярод шырокага люду паспалітага. Кніжнасць набывае ўсё больш свецкі характар.

Узнікненне беларускага кнігадрукавання — падзея такой гістарычнай важнасці, значэнне якой цяжка пераацаніць. Гэта быў вялізны крок наперад у пашырэнні пісьменства і адукацыі, асветы і культуры. Здзіўляюць размах і маштабы кнігавыдавецкай дзейнасці ў тагачаснай нашай дзяржаве. Колькі людзей далучылася да пачатага Скарынам подзвігу, людзей, якія зразумелі, што гэта за цуд — кніга, які гэта магутны сродак для развіцця асветы і навукі, для развіцця промыслаў, для ўздыму дабрабыту і, вядома ж, для маральнага і духоўнага выхавання людзей, сваіх суайчыннікаў. Міжволі пачынаеш думаць пра закладзеныя Богам таленты ў самой прыродзе беларусаў...

Ці шмат краін у Еўропе, ды і ў цэлым свеце, дзе б яшчэ ў XVI—XVII стст. было столькі друкарань, колькі іх было ў Вялікім Княстве Літоўскім, на этнічна беларускай тэрыторыі, уключаючы і тыя спаконвечна нашы землі, якія пазней крывавымі перакройшчыкамі карты свету былі адрэзаны ад Беларусі?.. Мала такіх краін можна назваць, мала, шаноўныя суайчыннікі, — краін, якія б параўналіся з Беларуссю ў развіцці кнігадрукавання. Ужо ў тыя часы на Беларусі пры манастырах, храмах, а перш за ўсё ў маёнтках буйных землеўласнікаў і ў дамах багатых гараджан існавалі тысячы бібліятэк, сярод якіх былі і такія кніжныя зборы, якія ўпрыгожылі б сталічныя і універсітэцкія гарады вялікіх еўрапейскіх дзяржаў! Дык чаму б і не ганарыцца сёння? А галоўнае — чаму б не давесці гэту ісціну да ўсяго народа нашага?..

На Беларусі складваўся і ўмацоўваўся культ Кнігі, культ асветы і адукацыі. Неспрыяльны гістарычны лёс у наступных стагоддзях вельмі перашкодзіў яго ўзвышэнню. І аднак жа, насуперак усім злым сілам, ён заставаўся жыць у душах беларусаў. Кніга заставалася быць для нас тым сонцам, да якога цягнецца ўсё жывое.

Дык ці мелі мы права не падумаць пра свята ў гонар яе вялікасці Кнігі, у гонар друкаванага слова наогул, у гонар нашага роднага беларускага пісьменства? Не мелі, канешне. І такое свята ў нашай свабоднай і суверэннай дзяржаве ўсталявана. Наша задача — зрабіць гэта свята ўсенародным, і найлепш — са сталаю датай, вызначыўшы пэўны дзень і абвясціўшы яго нерабочым, выхадным днём.

Свята беларускага пісьменства і друку — гэта свята асветы, адукацыі, навукі, культуры. Гэта свята павінна працаваць на ўздым нацыянальнай самасвядомасці, на развіццё пачуцця нацыянальнай годнасці ў маштабах усёй дзяржавы, на яднанне, згуртаванне ўсяго народа краіны на грунце беларускай ідэі, ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння. Гэты святочны дзень павінен быць кожны год тою вяхой, дзе мы прыпыняемся, каб падвесці вынікі, што зроблена за год у сферы адукацыі і друку, як развіваецца наша пісьменства, як яно служыць нам, справе нашага нацыянальнага самасцвярджэння, як яно служыць у нас чалавеку, яго духоўнаму станаўленню.

Вялікі клопат з малым Вітаўтам. Стар. 6.

Мы хочам чуцца пад гэтым небам людзьмі нароўні з людзьмі свету, мы хочам, каб нас паважалі, каб з намі лічыліся — як з народам, як з нацыяй, як з носьбітамі пэўнай культуры, пэўных духоўных традыцый. Але ж трэба разумець, што мы можам гэтага дасягнуць, толькі добра ведаючы саміх сябе, ведаючы праўдзівую гісторыю сваёй Бацькаўшчыны, ведаючы і шануючы імёны яе вялікіх сыноў і дачок, выдатных дзяржаўных мужоў і дзеячаў на ніве асветы і культуры. Мы толькі пачалі асвойваць праўдзівую гісторыю свайго народа, навуковую геаграфію сваёй зямлі, а нам ужо загадваюць выкінуць новыя падручнікі на сметнік, а нас зноў пачынаюць палохаць жупелам нацыяналізму — як 20, 40 і 60 гадоў назад. Як быццам нічога ў гэтым свеце не змянілася, як быццам таварышы ўвесь гэты час беспрабудна спалі, а зараз ачнуліся і яшчэ не паспелі агледзецца, што за надвор'е ў краіне.

Наша культура найлепш будзе сцверджана, калі мы не дазволім сабе сысці на аблудны, фальшывы шлях, калі будзем вернымі тым вялікім традыцыям, што былі закладзены ў старажытнасці і ў эпоху Рэнесанса. Краіна з такімі традыцыямі кнігадрукавання, кніжнай культуры, з такой мастацкай літаратурай мае ўсе падставы, каб быць у свеце сёння адной з самых культурных.

Мы ўсталявалі свята ў гонар кнігі — кнігі, якая вучыць розуму і дабрыні, якая ўзвышае і ўзбагачае душу чалавека, але тое, што мы бачым сёння на многіх кніжных прылаўках, — гэта ганьба, гэта крок назад ад заваяванага нават ва ўмовах таго ладу, які спрыяльным для беларускай кнігі не назавеш. Мы праходзім міма гэтых пачварных прылаўкаў з прадукцыяй бізнесменаў ад кнігадрукавання, якія бессаромна, ахопленыя нялюдскай прагай нажывы, зрабілі стаўку на бездухоўнасць, на нізкае і цёмнае ў чалавеку, — мы праходзім міма і жахаемся: якая ваяўнічая пошласць, які маляўнічы аўтапартрэт мяшчанска-буржуйскай сытасці, якое пераканаўчае сведчанне разгулу антыкультуры! Але не толькі гэта. А яшчэ — і якая пагарда да нашай мовы, да нашай нацыянальнай культуры, да нашых традыцый, да нашай духоўнасці! Да зямлі і краіны, дзе слова Кніга яшчэ і тысячу, і пяцьсот гадоў назад пісалася з вялікай літары, дзе Кніга была святыняй! І ці ж не смешна, што менавіта гэтыя вытворцы і

Працяг на с. 2.

Ніл ГІЛЕВІЧ,
народны паэт Беларусі, старшыня ТБМ імя Ф.Скарыны

МАЦІ — НЕ ПАМРЭ, МАЦІ — БУДЗЕ ЖЫЦЬ ВЕЧНА!

Слова на ўрачыстым вечары ў гонар Свята беларускага пісьменства і друку 2 верасня 1994 г.

(Працяг. Пачатак на с. 1.)

прадуктоў пошласці, ачмурэлыя ад сытасці нуварышы лезуць нам у настаўнікі, глядзяць на нас як на бедных, неадукаваных правінцыялаў, у якіх няма ні дзяржаўнай гісторыі, ні культурных традыцый, ні прызнання ў цывілізаваным свеце — нічога! Я не заклікаю змятаць гэтыя пошлыя кніжныя развалы, але заклікаю да разумення і ўсведамлення, што гэта — не наш беларускі шлях, і наогул не шлях да Кнігі, да Культуры, да Храма, і што гэта не мае ніякага дачынення да свята, якое мы святкуем.

І ў сувязі са сказаным: ці ж не дзіўна, ці ж не крыўдна і ці ж не ганебна, што менавіта ўнасу такім заняпадзе выданне перакладной літаратуры на беларускай мове — выдатных кніг мастацкай, навуковай, філасофскай, палітычнай і іншай літаратуры, — у нас, на радзіме Скарыны, Буднага, Цяпінскага, якія былі не толькі друкарамі і выдаўцамі, але і перакладчыкамі, і інтэрпрэтатарамі найвялікшых кніг чалавецтва, якія першыя паказалі, як з дапамогай друкаванага слова можна засвойваць веды і культуру ўсяго свету.

У маім разуменні Свята беларускага пісьменства і друку — гэта перш за ўсё свята беларускай мовы. А як жа інакш? А што такое пісьменства і друк, калі не адзін са спосабаў жыцця мовы, жыцця і службы свайму народу і ўсім добрым людзям свету? Яшчэ ў XIV—XVII стагоддзях на Беларусі і справаводства, і школа, і юрыспрудэнцыя, і архіўная справа, і кнігадрук развіваліся на беларускай мове. І ў дзяржаўных канцылярыях Княства, і ў магістратах, і пры дварах магнатаў — усюды панавала беларуская мова, беларускае пісьмо. І толькі часткова — у сферы навукі, у дыпламатыі — выкарыстоўваліся іншыя мовы: латынь, нямецкая, польская, што таксама сведчыла аб высокім узроўні асветы, адукацыі, агульнай культуры пісьменства. Дарэчы, і не было праблем: людзі ведалі розныя мовы, але перш за ўсё сваю беларускую. Праблемы былі створаны пазней.

Які быў лёс нашай мовы на працягу трох апошніх стагоддзяў — вядома. Мала чым лепшы ён быў і зусім нядаўна. Ідзе чалавек, яшчэ зусім маленькі чалавек, у школу — і што ж? Ад самых першых кніг у яго жыцці, ад буквара і чытанкі — усё не на мове зямлі, дзе чалавек нарадзіўся. А першыя ж кнігі застаюцца ў памяці чалавека на ўсё жыццё. Набыццё граматы ім — гэта ж як другое нараджэнне. Ідзе чалавек, ужо навучыўшыся чытаць, у бібліятэку — і што ж? 80—90 і нават 95% ад усяго кніжнага фонду бібліятэкі — гэта кнігі не на мове зямлі, дзе чалавек нарадзіўся і жыве. Бібліятэка выпісвае 100 перыядычных выданняў — газет і часопісаў, і з іх 95 не на мове гэтай зямлі. Прыходзіць чалавек на працу, на службу, заходзіць у аўтобус ці трамвай, у краму ці ў бальніцу, — і нідзе ні слова, ні квітка, ніякага іншага пісьмовага дакумента на мове гэтай зямлі! А чаму? Прычына адна-адзіная: валадарам-заваёўнікам гэтая мова не патрэбна, гэтае пісьмо не патрэбна, гэтыя кнігі на гэтай мове не патрэбны, бо ўсё гэта ім перашкаджае стаць поўнымі гаспадарамі тут, на Беларусі, усталяваць тут назаўсёды, навек сваё панаванне. Ну, а каб іх панаванню не пагражала ніякая спроба нейкага там нацыянальнага адраджэння «тутэйшых» — для гэтага трэба вытравіць з іх душ нацыянальную самасвядомасць, вытравіць начыста, дарэшты, даастатку, да апошняй іскрынкі, а дасягнуць такога вытраўлення, такога забойства нацыянальнага духу найлепш, калі гэтых самых «тутэйшых» адарваць, адлучыць ад роднага слова, ад роднага пісьма, ад роднай кнігі, ад школы на роднай мове, ад універсітэта і інстытута на роднай мове, ад тэатра на роднай мове, ад працоўнай дзейнасці на роднай мове, ад святкавання свят на роднай мове, ад размовы з Богам на роднай мове! Так рабілі суседзі-заваёўнікі з Захаду, так рабілі суседзі-заваёўнікі з Усходу. І давялі становішча з роднай мовай у нас да таго, што нават па смерці чалавек не атрымліваў права называцца сваім беларускім імем. Абыдзіце ўсе могілкі нашай зямлі — старажытныя могілкі, якім гадоў па 300, па 200. Нішто вам так красамоўна не скажа пра нашу няшчасную долю, пра трагічны лёс нашай культуры, нашага пісьма, як тысячы надмагільных каменяў і помнікаў, і нішто, бадай, так балюча не ўдарыць у самае сэрца, як гэтае сведчанне нашай бяспраўнасці, нашай прыніжанасці, нашай адчужанасці ад саміх сябе. Тысячы надпісаў-эпітафій на камянях і помніках — і каб хоць адзін на мове гэтай зямлі: найбольш даўнія — амаль усе на польскай, а менш даўнія і зусім нядаўнія — усе на рускай!

Колькі мы чакалі і чакалі, калі ж, нарэшце, нашай мове будзе аказана належная дзяржаўная падтрымка. Нібыта і дачакаліся: беларуская мова абвешчана дзяржаўнай. Але гэта на словах. А на справе? Хіба ёю карыстаюцца паўсядзённа — на пісьме і вусна — нашы дзяржаўныя мужы самага высокага рангу, як гэта было ў XV—XVI стагоддзях? Хіба і дагэтуль яна не атакуецца — пад жупелам барацьбы з нацыяналізмам — «ворагамі беларушчыны»? Усім ім, калі ў іх ёсць вочы і вушы, а галоўнае — калі ў іх ёсць хоць кропля сумлення, усім ім даўно пара адкрыць для сябе і зразумець адзін незвычайны феномен чалавечай цывілізацыі — феномен беларускай мовы, яе незвычайная жыццёвая сіла. Феномен, якога, бадай, не ведала гісторыя чалавецтва нідзе — ні ў якім кутку зямное кулі. Удумаемся толькі: цягам цэлых стагоддзяў яе, нашу мову, таптылі, дратавалі, выразалі пад корань, аплёўвалі, а яна, як тая атава пасля касьбы, падымалася і падымалася зноў. Ды што казаць таптылі — асфальтам гарачым залівалі, упоўненыя, што нарэшце зусім пакончылі з ёю, а яна і асфальт уздымае, прабівае, разломвае і падымаецца, жывая, зноў! Пара зразумець, што ўсякі новы крыжовы паход супраць яе — справа марная, панове!..

Сто дванаццаць гадоў назад вялікі рускі пісьменнік, «во дни сомнений, во дни тягостных раздумий о судьбах родины», пісаў, што толькі адна родная мова ёсць для яго «поддержка и опора». Толькі родная мова! «Не будь тебя — как не впасть в отчаяние при виде всего, что совершается дома?» Не ведаю, наколькі яго балючая трывога адпавядала тады расійскай рэчаіснасці. Але ў дачыненні да нашай беларускай — і 300 гадоў назад, і ў часы Тургенева, і ў часы Купалы, і зусім нядаўна, і сёння — працытаваныя словы адпавядалі і адпавядаюць поўнасцю. Сапраўды, цяжка не ўпасці ў роспач «при виде всего, что совершается дома». І якое шчасце, што і ў нас ёсць гэтая адзіная падтрымка і апора — родная беларуская мова!

Учора вечарам мы бачылі і чулі, якімі бурнымі, «переходящими в овации», воплескамі выкладчыкі і студэнты Менскага педагагічнага універсітэта сустрэлі заяву аб тым, што з пераводам на дзяржаўную мову школ у Беларускай дзяржаве будзе пакончана. Ах, якія ж гэта былі дружныя гарачыя воплескі! І якія страшныя, жахлівыя ў сваёй нялюдскасці! Дзецям сказалі: ваша хворая маці паміраe, яна мусіць памерці, мы ёй паможам памерці, а яны, яе родныя дзеці, запляскалі ад радасці ў ладкі. Паспяшаліся, аднак жа, узрадавацца. Маці — не памрэ. Маці — будзе жыць вечна! Толькі трэба, каб кожнае дзіця выдавіла з сябе раба і перастала быць манкуртам.

Дзякую за ўвагу.

РЭХА

Калі некаторыя па ранейшай завядзёнцы імперскай прапаганды трубяць, што грамадству дзеля жыцця дзейнасці хопіць адной рускай, то яшчэ адна група мысліўцаў ўбачыла небяспеку... наданні статуса дзяржаўнай менавіта літаратурнай беларускай мове. Такі погляд выклаў у даволі разгорнутым артыкуле, змешчаным у менскай гарадской газеце «Добры вечар» (1.09.94 г.), дэпутат гарсавета Э.Сарычаў. Ён за ўжыванне толькі «мясцовых форм мовы». «Галоўная задача сёння — даць моладзі прыклады жыццёвага поспеху тых, хто ўжывае мясцовыя формы мовы», — піша ён і заўважае, што з-за таго, што зараз беларуская мова абвешчана дзяржаўнай, яна трапіла ў небяспеку, большую, чымся «ў часы Рэчы Паспалітай, царызму, камуністычнай дыктатуры», бо тады ёй, на думку Э.Сарычава, «прыходзілася супрацьстаяць толькі асабістым дзеянням, а хутчэй вынікам асабістых паводзін асоб, уладу маючых.., ніякіх распрацаваных праграм ці хаця б сфармуляванай палітыкі вынішчэння мовы народа не было. Абвяшчэнне афіцыйнай мовай польскай ці расійскай з'яўлялася звычайным імперскім захадам, якога ніколі не было дастаткова, каб народ перастаў размаўляць на сваёй мове». Значыць, прымусовае ўвядзенне рускамоўных школ — гэта дробязь? І дарэмна змрочна вядомы генерал-вешальнік Мураўёў пісаў расійскаму імператару, што надзейней за ўсё заваяваць Беларусь можна праз рускую школу? А вось зараз з-за бюракратаў і дацэнтаў з членамі Саюза пісьменнікаў, з «падачы» якіх быў прыняты Закон аб мовах, можа адбыцца бяда.

Пра тое, што сабой у сапраўднасці ўяўляе літаратурная мова народа, аўтару ліста ў «Добры вечар» адказаў па просьбе рэдакцыі дырэктар Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук Беларусі прафесар Аляксандр Падлужны.

ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА ЯДНАЕ НАЦЫЮ

У лісце Э.Сарычава, заўважае праф. А.Падлужны, слушна сцвярджаецца, што беларуская нацыянальная мова знаходзіць свае праявы ў рэгіянальных (мясцовых), сацыяльных гаворках, прафесійных і ўзроставых жаргонах і ўяе літаратурна-пісьмовай форме, якая служыць у нашым выпадку асновай для стварэння і яе вуснай агульнанацыянальнай разнавіднасці. Апошнія якраз і забяспечваюць адзінства народа, спрыяюць зараджэнню і замацаванню ў свядомасці кожнага, хто лічыць сябе прыналежным да беларускага народа, пачуцця роднасці паміж сабой і адрознасці ад прадстаўнікоў іншых народаў.

Літаратурная мова, апрацаваная майстрамі слова — людзьмі, найбольш адчувальнымі да слова, убірае ў сябе ўсё лепшае і агульнадаступнае, што ёсць у жывых народных гаворках, выпрацоўвае разнастайныя сродкі, якія забяспечваюць паспяховае выкананне зносін паміж прадстаўнікамі розных мясцовых гаворак і выкананне ёю шматлікіх грамадскіх функцый унутры дзяржавы. Гэта вышэйшая форма нацыянальнай мовы, якая спрыяе, каб усе жыхары Беларусі, незалежна ад таго, дзе яны жывуць, адчувалі сябе прыналежнымі да адзінай супольнасці, якую называюць беларускім народам. Дзякуючы пісьмоваму замацаванню літаратурная мова набывае ўстойлівасць у прасторы і часе.

Вось чаму клопат любой дзяржавы — аб літаратурнай мове, што знайшло адлюстраванне і ў Законе Рэспублікі Беларусь «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь», і ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. У гэтых дзяржаўных актах, калі ідзе гутарка пра беларускую мову, маецца на ўвазе толькі беларуская літаратурная мова галоўным чынам у яе пісьмовай форме як нацыянальны скарб усяго народа, хоць закранаюцца некаторыя важныя пытанні функцыянавання і яе вуснай разнавіднасці.

Дыялекты абслугоўваюць моўныя зносіны толькі на пэўнай тэрыторыі Беларусі, яны шматлікія па колькасці і разнастайныя па сваіх якасцях. Не маючы пісьмовага замацавання, яны амаль не паддаюцца рэгламентацыі і ні адзін з іх не здольны выконваць усе шматлікія функцыі, якія выконвае літаратурная мова, маюць вельмі слабую стылёвую дыферэнцыяцыю моўных сродкаў. Вось чаму моладзь не «пачне лічыць «сапсаванай», «няправільнай» дыялектную мову», а ўжо зараз у большасці выпадкаў так яе і лічыць.

З'яўляючыся вынікам моўных працэсаў, якія адбываліся ў дагістарычным і гістарычным мінулым розных грамадскіх супольнасцей, на аснове якіх сфарміравалася цяперашняя беларуская нацыя, яны і зараз паказваюць, якія этнічныя і моўныя адрозненні існуюць паміж беларусамі з розных мясцовасцей і не спрыяюць іх кансалідацыі.

Дыялекты пастаянна змяняюцца і развіваюцца са зменай разнастайных абставін, і якім-небудзь чынам спыніць гэта развіццё немагчыма, акрамя поўнай ізаляцыі ад навакольнага свету. Таму ні законамі, ні якімі-небудзь іншымі разумнымі мерамі іх нельга ні закансерваваць, ні надаць ім іншы характар, чым яны ёсць у кожны канкрэтны гістарычны момант.

Якасна адрозніваючыся ад літаратурнай мовы, дыялекты звычайна ацэньваюцца як мова больш нізкая ў параўнанні са спецыяльна апрацаванай, унармаванай літаратурнай мовай і пад яе ўплывам пастулова, але змяняюцца, набліжаючыся да яе як да вышэйшай формы нацыянальнай мовы. Уплывы гэтыя ідуць не толькі праз адукацыю, друк, электронныя сродкі масавай інфармацыі, але і праз непасрэдныя зносіны людзей з розных мясцовасцей і рознага адукацыйнага ўзроўню. Вазьміце хоць мову сельскай інтэлігенцыі. Яна нясе на сабе пэўныя дыялектныя рысы, але ж напоўнена сучаснымі назвамі машын і іх частак, інструментаў, аперацый з імі і над імі, сучаснай тэрміналогіяй, сінтаксічнымі канструкцыямі, мала ўжывальнымі або зусім не ўжывальнымі традыцыйнымі носьбітамі дыялектаў. Усё гэта новае прыходзіць з літаратурнай мовы, якая ўрэшце павінна стаць мовай усёй нацыі.

Бяда заключаецца ў тым, што ў сувязі з праводзеннем нацыянальнай палітыкі, накіраванай на фарміраванне адзінага савецкага народа, на ліквідацыю моўных адрозненняў паміж народамі былога Савецкага Саюза і, значыць, на павальную русіфікацыю, на Беларусі пануючае становішча заняла руская літаратурная мова, пад моцным уздзеяннем якой у дыялектах адбываюцца змены, што вядуць да разбурэння ўсіх састаўных частак нацыянальнай беларускай мовы.

Іменна гэта прычына прымусіла беларускую інтэлігенцыю неаднаразова ставіць пытанне перад дзяржаўнымі структурамі аб падтрымцы беларускай мовы. У заканадаўчым парадку гэта пытанне было вырашана толькі ў 1990 годзе прыняццем памянутага «Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» і «Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Рэспубліцы Беларусь». На жаль, палажэнні гэтых дакументаў рэалізуюцца недакладна і марудна.

Пісьменнікі, дацэнты, прафесары, іншыя колы беларускай інтэлігенцыі, узнімаючы пытанне аб наданні беларускай мове статуса дзяржаўнай, піша на заканчэнне праф. А.Падлужны, клапаціліся не аб «пашырэнні сферы прыкладання сваіх прафесійных магчымасцей», як сцвярджае Э.Сарычаў, а ў першую чаргу пра палягчэнне атрымання адукацыі (яе заўсёды лягчэй атрымаць на роднай мове: уявіце, колькі слёз праліта над рускамоўнымі сачыненнямі), пра развіццё нацыянальнай культуры, важнай не толькі для нашага народа, але і для сусветнай супольнасці, умацаванне беларускай дзяржаўнасці.

Улічваючы рэальную сітуацыю, ва ўсіх пералічаных дакументах адведзена належная роля і рускай мове як мове міжнацыянальных зносін, свабоднае валоданне якой кожнаму грамадзяніну дзяржава гарантуе.

БЕЛАРУСАЎ ЯК НАРОД СФАРМАВАЛА ХРЫСЦІЯНСТВА

(Гутарка з маладымі тэолагамі)

13 ліпеня 1990 года ў Менску была створана суполка «Унія», якая адразу ж атрымала статут калектыўнай сяброўкі Таварыства беларускай мовы. А ўжо ў жніўні таго ж года ў менскім Доме літаратара адбылася вечарына-прэзентацыя часопіса, які таксама атрымаў назву «Унія». Трэба нагадаць: на той час у СССР, часткай якога была наша краіна, не існавала закона аб друку, і легальнасць дзейнасці выдаўцоў надавала выключна ТБМ. Часопіс рэдагаваўся на грамадскіх пачатках у прыватнай кватэры, а друкаваўся ў Латвіі — у Беларусі друкарні для яго не знайшлося. І да самага дня прэзентацыі стваральнікі новага выдання асцерагаліся, што іхняя дзейнасць будзе забаронена, а наклад часопіса рэквізаваны.

*Што надавала «Уніі» адметнасць? Часопіс узнік з ідэі, якая пачала хваляваць многіх — вызначыць нарэшце, што ёсць нацыянальная духоўнасць, якое месца ў нашым жыцці займае Царква, якім чынам звязаны паміж сабой праваслаўе, лацінскае каталіцтва і унія ды што яны далі нашай краіне і нашаму народу. Пра гэта і была большасць матэрыялаў новага часопіса. «Вялікае значэньне для кожнага народа **сьвету мае ягоная вера, якая ёсьць сутнасьцю нацыянальнае сьветабудовы. А якая вера ў нас, беларусаў?» — гэтае пытанне прапанавала абмеркаваць рэдакцыя «Уніі»** сваім аўтарам і чытачам у першым нумары часопіса. Пачынаючы з другога нумара, часопіс з «Выдання беларускай уніяцкай моладзі» ператвараўся ў «Часопіс хрысціянскага сумоўя», які дапамагае сваім чытачам асэнсоўваць ідэі хрысціянства і выступае за дыялог паміж вернікамі і святарамі розных цэркваў і розных канфесій. І — вельмі істотна — мовай гэтага дыялога стала беларуская.*

Сёння двое з заснавальнікаў суполкі «Унія» і стваральнікі часопіса — спадарыні Ірына Дубянецкая і Караліна Мацкевіч — атрымліваюць багаслоўскую адукацыю ў Лондане. Гутарку з імі карэспандэнта «Нашага слова» У.Панады, прысвечаную пытанням сувязі духоўнага і нацыянальнага, рэлігійным праблемам у Беларусі і ролі ў іх вырашэнні беларускай эміграцыі, прапануем нашым чытачам.

— На мяжы 80—90-х гадоў сярод прадстаўнікоў нацыянальнага руху моладзі пачаўся ўздым цікаўнасці да уніяцкай царквы, мовай набажэнстваў якой была беларуская. Мова стала прычынай звяртання вас, як і многіх, да ідэі уніяцтва?

К.М.: Вера — справа глыбока індывідуальная. Спробы змешваць справы веры са справамі палітычнымі ці нацыянальнымі ніколі сябе не апраўдвалі. Так, нават сёння многія людзі, у тым ліку і уніяты, прыходзяць у святыні з нейкіх палітычных меркаванняў. Але ж гэта — толькі гульня, якая не дае магчымасці рэалізаваць сябе чалавеку ні ў палітычнай, ні ў духоўнай сферах. Такія людзі далёкія ад веры. Вера — не мода, а справа глыбока асабістая, справа ўласнага выбару. Сама я зрабіла яго на карысць уніі.

І.Д.: Шляхі да веры ў знявераным свеце могуць быць самымі рознымі. Тут, у Беларусі, далучэнне да веры і сапраўды часам адбывалася праз абуджэнне напачатку палітычнай ці нацыянальнай свядомасці. Але гэты шлях — толькі адзіны з магчымых.

— Але ж дзейнасць ваша і іншых людзей — тых, што стварылі першыя уніяцкія абшчыны — была, па сутнасці, скіравана на адраджэнне ў Беларусі каталіцкай царквы ўсходняга абраду?

К.М.: Сказана гучна, але гэта так. Мы неяк згадвалі, што ўзнікла раней — першыя сучасныя уніяцкія абшчыны ў Беларусі ці часопіс «Унія»? Аказалася, часопіс, які, фактычна, дапамог царкве. Ужо пасля таго, як ён быў створаны, як ідэя адраджэння уніі пачала шырыцца, да нас звярнулася шмат людзей — як з Беларусі, так і з-за мяжы, якія памятаюць унію і жадалі б далучыцца да яе аднаўлення, якія спадзяваліся, што царква ўжо існуе. Думаю, «Унія» і сапраўды стала штуршком да адраджэння уніяцтва па ўсёй краіне.

— Да руху за адраджэнне грэка-рымскай царквы ў першую чаргу далучаліся людзі, нацыянальна свядомыя?

І.Д.: Не абавязкова. Праўда, тут, у Менску, знайшлося нямала людзей, якія глядзелі на уніяцтва як на спосаб яднання нацыі — і праваслаўных, і каталікоў, як на нацыянальную беларускую царкву. Але большасць з тых, якія пачалі пісаць да нас, былі старымі людзьмі. Яны памяталі 20-я гады — час існавання апошніх прыходаў каталіцкай царквы ўсходняга абраду і хацелі б спрычыніцца да іх аднаўлення. Гэтыя людзі пісалі нам і часам гаварылі з намі на розных мовах, але яны былі беларусамі ў сэнсе больш глыбокім, чым мітынговая беларушчына асобных тагачасных адраджэнцаў.

— Цікаўнасць да спраў веры выклікала ў вас жаданне атрымаць адпаведную адукацыю?

К.М.: З аднаго боку, гэта нам было неабходна дзеля таго, каб рабіць сваю справу прафесійна. А з другога боку, нашы інтарэсы перараслі рамкі часопіса. Спробы зразумення веры прывялі нас да тэалогіі.

І.Д.: У Беларусі фактычна няма сваёй школы багаслоўя. Выкладанне гэтай дысцыпліны ў праваслаўных і каталіцкіх духоўных семінарыях мае іншыя, больш практычныя мэты і не адпавядае сучаснай патрэбе далучыць Беларусь да сусветнага развіцця хрысціянскай духоўнасці, а таксама абудзіць тут, у нас, сваю багаслоўскую думку і, такім чынам, зрабіць тэалогію арганічнай часткай нацыянальнай культуры. Пра адсутнасць у нас сваіх багасловаў сведчыць вельмі простая рэч — адсутнасць арыгінальных багаслоўскіх тэкстаў.

Багаслоўе і біблістыка — гэта вышыні гуманітарных навук ва ўсім свеце. Лепшыя розумы чалавецтва — прадстаўнікі ўсіх канфесій — стагоддзямі працавалі ў гэтай сферы. Але ўсё гэта праходзіла па-за Беларуссю. Тут была свая багаслоўская атмасфера ў часы Сярэднявечча, еўрапейскага Адраджэння і Рэфармацыі. У нас быў слаўны Кірыла Тураўскі, потым Францыск Скарына, Васіль Цяпінскі, Мялеці Сматрыцкі, Язэп Вельямін Руцкі. Але нацыянальная тэалагічная традыцыя так і не сфармавалася. У XX стагоддзі нашы выдатныя царкоўныя дзеячы — ксяндзы Станкевіч і Сваяк, айцы Гарошка і Падзява ды шмат іншых пісалі тэксты рэлігійна-багаслоўскага кірунку. Але звычайна гэта пісалася на нейкую патрэбу, з нейкай канкрэтнай мэтай. Базы тэалогіі створана так і не было. І сучасная Беларусь, сучасная наша грамадства яшчэ проста не ведае, наколькі яму гэта патрэбна.

К.М.: Так, першае пытанне, якое мне задалі мае знаёмыя, калі я прыехала з Лондана на вакацыі, гэта — якую спецыяльнасць я атрымаю. І, пачуўшы адказ, адна кабета задумліва спытала: «А нужны ли Белоруссии такие специалисты?»

Гэтае пытанне мы, думаю, пачуем яшчэ не раз. Бо мы не вытвараем ніякіх канкрэтных прадуктаў. Мы не ўпісваемся ў эканамічную сістэму, знаходзячыся па-за ёй. І трэба стварыць патрэбу ў ведах і каштоўнасцях, якія мы зможам даць. А даць мы зможам шмат.

Таму першая наша задача — пачаць тое, што пазней утворыць цэлую школу тэалогіі ў Беларусі.

— Школу уніяцкай тэалогіі?

І.Д.: Паняцце школы абазначае распрацоўку базавых пытанняў багаслоўя, якія хвалявалі людзей на працягу тысяч гадоў. Бо тэксты, якія называюцца Свяшчэнным пісаннем, адны для ўсіх канфесій. Біблія на працягу тысячагоддзяў застаецца асноўным тэкстам для значнай часткі чалавецтва, і ў кожным стагоддзі ён прачытваецца па-свойму. Тэкст Бібліі аказаў неверагодны ўплыў на станаўленне ўсёй цывілізацыі. І, дарэчы, беларусаў як народ сфармавала не паганства, а хрысціянства — мы павінны пра гэта памятаць. Таму мы павінны вучыцца чытаць гэты тэкст — Біблію — і асэнсоўваць яго змест. Біблістыка — адна з самых сур'ёзных і паважаных у свеце навук. Яна патрабуе неверагодна шырокай адукацыі, пачынаючы ад ведання старажытных моў і дыялектаў, гісторыі краін і рэгіёнаў, народаў і іх культур і шмат чаго іншага. Біблія — гэта найглыбейшы тэкст, у якім кожнае слова нясе ў сабе велізарную і часта незразумелую нам інфармацыю. Мы павінны вучыцца разумець яе.

— Значыць тое, да чаго вы імкняцеся, — гэта ператварэнне тэалогіі ў частку беларускай культуры?

К.М.: Хутчэй, мы хочам уключыць беларускую культуру ў гэтую багаслоўскую плынь. Зрабіць біблістыку часткай беларускай культуры немагчыма — яна існуе ў іншым вымярэнні, бо багаслоўе, як і вера, — рэч панаднацыянальная.

І.Д.: Мы імкнёмся далучыць нашу духоўную культуру і традыцыі да агульных набыткаў чалавецтва. Бо без біблістыкі духоўная культура любой нацыі не можа заяўляць пра сябе як пра цэласную. Дарэчы, найбольшы культурны здабытак нашага народа — літаратура замяніла сабой недахоп прафесійнага багаслоўя. Творчасць нашых пісьменнікаў усіх эпох вельмі часта наскрозь прасякнута спантаннай біблістыкай і спантаннай жа тэалогіяй — прычым, вельмі, вельмі глыбокай. Можна было б прысвяціць гэтаму спецыяльныя літаратуразнаўчыя працы, і калі-небудзь яны, напэўна, з'явяцца. Але зусім іншая рэч — паставіць вывучэнне Свяшчэннага Пісання на прафесійны ўзровень.

— Але ж сёння гэтаму перашкаджае мноства праблем, не апошняя з якіх — адсутнасць беларускіх перакладаў біблейскіх тэкстаў...

І.Д.: Так, гэта велізарная праблема. Адукацыю трэба распачынаць, маючы хаця б некалькі розных перакладаў Свяшчэннага Пісання. Мы ж не маем ніводнага. Біблія ў перакладзе Янкі Станкевіча — адзіны пераклад, зроблены з арыгінала, але яго беларуская мова залішне спецыфічная, каб ужывацца ў выкладанні. Усе іншыя перакладчыкі працавалі толькі з Новым Запаветам і кнігай Псалмоў, ды і самі пераклады рабіліся не з моў арыгіналаў, а з лаціны, з царкоўнаславянскай ці нават з расійскай альбо польскай моў.

Каб стварыць беларускую тэалагічную школу, мы павінны мець некалькі розных перакладаў, бо ніводзін з іх не можа быць дасканалым. Мы мусім мець магчымасць гаварыць тым, хто будзе вывучаць Біблію, што з якога перакладу трэба браць, а што з'яўляецца адыходам ад аўтэнтычнага тэксту і інтэрпрэтацыяй перакладчыка. І такое становішча існуе ў часы, калі ва ўсім свеце штогод робіцца новыя пераклады кананічных тэкстаў на свае мовы.

І.Д.: Да таго ж існуе цэлы пласт літаратуры на старажытнагебрайскай, старажытнагрэцкай мовах, лаціне — той, што датычыць першых стагоддзяў хрысціянства. Я не кажу ўжо пра ўвесь велізарны аб'ём багаслоўскіх тэкстаў, напрацаваных чалавецтвам за два тысячагоддзі. Таму сёння праблема перакладу для нас практычна невырашальная. Тут патрэбны час і патрэбныя людзі.

— Дык у чым вы бачыце сваю задачу?

І.Д.: Пачаць. Мы хацелі б працаваць у двух кірунках. Першы — карыстаючыся ўласнымі магчымасцямі і ўласнымі ведамі, пісаць тэалагічныя тэксты, гэта значыць рабіць справу самім. Часткай яе і стане працяг выдання «Уніі», выдання, прысвечанага пытанням тэалогіі, біблістыкі, гісторыі царквы, патралогіі і іншым. Другім кірункам мы бачым выкладанне — падрыхтоўку людзей, здольных працягнуць гэтую справу. Магчыма, гэта будзе факультэт ці кафедра пры адной з існуючых вышэйшых навучальных устаноў. А нашай марай застаецца стварэнне калі-небудзь асобнай тэалагічнай навучальнай установы, якая рыхтавала б людзей, здольных да багаслоўя, і адначасова займалася перакладам, ствараючы тэкставую базу, неабходную для нармальнага, гарманічнага развіцця беларускай культуры.

— Якая перадгісторыя вашай вучобы ў Лондане?

К.М.: Напачатку 1990 года, калі праца над першым нумарам «Уніі» толькі пачыналася, у Беларусь упершыню прыехаў а.Аляксандр Надсан, апостальскі візітатар для беларусаў-каталікоў за мяжой. Ён прывёз дапамогу ахвярам Чарнобыля. Тады, у сакавіку 1990 года, мы з ім пазнаёміліся і адчулі: гэта той чалавек, які ў стане зразумець нашы памкненні, дапамагчы нам і навучыць. Бо мы рабілі свае першыя крокі, а ён быў адзіным даступным нам афіцыйным прадстаўніком беларускай уніяцкай царквы ў свеце. Ён быў уражаны, калі сустрэў тут людзей, гатовых адрадзіць уніяцкую царкву. Потым, падчас наступных яго прыездаў, мы падтрымлівалі з айцом Надсанам шчыльныя кантакты. Ён выступаў і на вечарыне-прэзентацыі першага нумара нашага часопіса і быў вельмі расчулены, убачыўшы, што там адбывалася. Праз нейкі час зайшла размова аб тым, каб нам павучыцца, канешне, за мяжой, бо ў тагачасным Саюзе не было навучальных устаноў нашай арыентацыі. Тады мы не ўспрынялі гэтага ўсур'ёз: ну, можа, і трэба павучыцца, але ж тут мы маем працу, нейкія заняткі... Але раптам гэтая прапанова набыла канкрэтны змест: ехаць вучыцца да яго ў Лондан, каб атрымаць грунтоўную тэалагічную адукацыю. Спачатку нас запрасілі на год, проста каб даведацца, ці атрымаецца нешта ў нас. Гэта і сапраўды было нечакана, бо, як мы зразумелі пазней, галоўнай ягонай мэтай быў падбор хлопцаў, маючых святарскае пакліканне, каб даць ім адпаведную адукацыю і зрабіць іх святарамі. Гэтая праблема застаецца актуальнай і цяпер. А пра дзяўчат, якія могуць быць выключна свецкімі багасловамі, а.Аляксандр раней нават не думаў. І толькі пазнаёміўшыся з намі, ён вырашыў паспрабаваць.

— Як называецца ваша навучальная ўстанова і што яна з сябе ўяўляе?

І.Д.: Мы вучымся ў Лонданскім місіянерскім інстытуце. Гэта — філія вельмі вядомага ў свеце Лювэнскага універсітэта — аднаго з самых старажытных універсітэтаў свету.

— Наколькі мне вядома, беларусы маюць свае традыцыі ў гэтым універсітэце?

К.М.: Так, і традыцыі вельмі багатыя. Там калісьці існавалі нават беларускі

(Працяг на с. 4.)

ГІСТОРЫЯ АЙЧЫНЫ — ВАЙСКОЎЦАМ

Працягваем друкаваць раздзелы з новага вучэбнага дапаможніка для вайскоўцаў «Гісторыя Беларусі»

М.П.КАСЦЮК

БЕЛАРУСЫ: ЖЫЦЦЁ Ў ТРЫВОЖНЫ І СУПЯРЭЧЛІВЫ ЧАС (канец 20-х — пачатак 40-х гадоў)

30-я гады ўвайшлі ў гісторыю савецкай Беларусі, як адны з найбольш складаных і цяжкіх. Хаця жыццё праходзіла ў мірных умовах і характарызавалася не толькі самаадданай працай народа, знешне мажорным пафасам, але і жорсткай, бязлітаснай, добра спланаванай барацьбой з лепшымі прадстаўнікамі інтэлігенцыі, рабочага класа, сялянства.

Пачаткам усталявання дыктатарскага сталінскага рэжыму на Беларусі была барацьба з так званым нацыянал-дэмакратызмам. Яна праводзілася ў канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў. Пад канец 20-х гадоў грунтоўная ідэалагічная падрыхтоўка наступлення на прадстаўнікоў беларускага «нацыянал-дэмакратызму» пачала праяўляцца ў канкрэтных захадах. У рэзалюцыі верасnеўскага (1928 г.) пленума ЦК КП(б)Б «Задачы камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі на бліжэйшы перыяд» было прапанавана шырока разгарнуць крытыку дробна-буржуазнай ідэалогіі, весці рашучую барацьбу супраць усіх праяў антыкамуністычнай ідэалогіі і немарксісцкіх ухілаў у дзейнасці навуковых устаноў БССР.

Канкрэтныя захады да гэтай барацьбы былі зроблены ў 1929 г., у так званы год вялікага пералому — пералому да таталітарных метадаў кіраўніцтва. Штуршок гэтаму быў дадзены ў сувязі з працай у маі-чэрвені 1929 г. у Беларускай ССР камісіі ЦКК УКП(б). Яе ўзначальваў старшыня ЦКК кампартыі Украіны В.Затонскі. Зыходзячы з яе высноў і ўлічваючы шматгадовую падрыхтоўку да барацьбы, у 1929 г. кампартыяй Беларусі была прынята ўстаноўка аб тым, што нацыянал-дэмакратызм з'яўляецца галоўнай небяспекай.

Для непасрэднага правядзення гэтай барацьбы былі зроблены адпаведныя змены ў кіраўніцтве. Першым сакратаром ЦК КП(б)Б стаў К.Гей. У сярэдзіне 1930 г. органы АДПУ рэспублікі ўзначаліў прысланы з Масквы Р.Рапапорт. Пад іх непасрэдным кіраўніцтвам была «раскрыта» нацдэмаўская, контррэвалюцыйная, антысавецкая арганізацыя, якая атрымала кодавую назву «саюз вызвалення Беларусі» («СВБ»).

Усяго было арыштавана 108 чалавек — буйных вучоных, літаратараў, іншых прадстаўнікоў беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі. Фактычна першай ахвярай гэтай ганебнай кампаніі стаў У.М.Ігнатоўскі — вядомы вучоны-гісторык і грамадскі дзеяч, былы кіраўнік Наркамзема, затым Наркамасветы рэспублікі, старшыня Інбелкульта, першы прэзідэнт Беларускай Акадэміі навук, першы дырэктар Інстытута гісторыі, член бюро ЦК КП(б)Б і ЦВК БССР. Абвінавачаны ў нацыянал-апартунізме, у прыналежнасці да «СВБ», зняты з адміністрацыйных пасад, выведзены з выбарных органаў, выключаны з партыі, ён застрэліўся 4 лютага 1931 г.

Рашэннем калегіі АДПУ БССР ад 18 сакавіка 1931 г. нарком земляробства рэспублікі Д.Ф.Прышчэпаў, нарком асветы А.В.Баліцкі і некаторыя іншыя абвінавачаныя былі прыгавораны да 10 гадоў канцлагераў. 10 красавіка таго ж года былі вынесены пазасудовыя прыгаворы яшчэ 86 арыштаваным. Большасць з іх атрымала ад 3 да 5 гадоў турэмнага зняволення. Толькі на 18 чалавек справу спынілі. Але ў недалёкім будучым большасць з асуджаных і нават вызваленых зноў былі арыштаваны, і іх напаткаў трагічны лёс сталінскіх ахвяр. Адзначым, што ўсё следства па справе «СВБ» праходзіла пад пільным кантролем цэнтральных партыйных, савецкіх і следчых органаў Масквы.

Барацьба з «нацыянал-дэмакратызмам» супярэчліва пераклікалася з палітыкай беларусізацыі. У ходзе кампаніі па разгрому «нацыянал-дэмакратаў» беларусізацыі быў нанесены моцны ўдар. Спагадлівае стаўленне да ўсяго беларускага атаясамлялася з нацыяналізмам. Суадносіны нацыянальнага развіцця і вялікадзяржаўных інтарэсаў цэнтральных партыйна-дзяржаўных структур адміністрацыйна-рэпрэсіўным шляхам былі вырашаны на карысць апошніх. У БССР, як і ва ўсёй дзяржаве, устанаўліваўся дыктатарскі сталінскі рэжым.

У тагачасным эканамічным развіцці вялікая роля належала індустрыялізацыі. Яе неабходнасць была відавочнай, бо па аб'ёму прамысловай прадукцыі на душу насельніцтва ў другой палове 20-х гадоў СССР адставаў ад развітых капіталістычных краін у 5-10 разоў. Яшчэ горшымі былі гэтыя суадносіны з Беларускай ССР.

Зыходзячы са спецыфікі эканамічнага становішча савецкай Беларусі, у партыйна-дзяржаўных рашэннях прадугледжвалася, што развіццё прамысловасці рэспублікі будзе ажыццяўляцца пераважна на базе мясцовых рэсурсаў сыравіны. У першую чаргу гэта былі харчовая, тэкстыльная, гарбарная галіны.

Вядучае месца павінна была заняць перапрацоўка прадукцыі сельскагаспадарчай вытворчасці. І на самай справе, ужо ў 1927/28 гаспадарчым годзе на яе долю прыходзілася больш за палову агульнай прамысловай вытворчасці. Разам з тым развіваліся энергетычная, паліўная (у першую чаргу тарфяная), машынабудаўнічая, швейная, панчошна-трыкатажная, тэкстыльная і іншыя галіны.

Самаадданая праца народа, дапамога саюзнага ўрада, савецкіх рэспублік садзейнічалі даволі актыўнаму прамысловаму будаўніцтву. Ужо на працягу першай пяцігодкі (1928—1932 гг.) у БССР было пабудавана 78 буйных і 480 дробных і сярэдніх прадпрыемстваў. Сярод іх буйнейшая ў рэспубліцы электрастанцыя БелДРЭС, Гомельскі завод сельскагаспадарчага машынабудавання, Бабруйскі і Гомельскі дрэваапрацоўчыя камбінаты, швейныя фабрыкі «Сцяг індустрыялізацыі» (Віцебск), імя Камінтэрна (Гомель), Віцебская панчошна-трыкатажная фабрыка і іншыя.

Аднак нават значныя тэмпы індустрыяльнага развіцця не дазволілі рэспубліцы выканаць заданні першай пяцігодкі. У рабоце прамысловасці было шмат пралікаў і цяжкасцей. Вялікія намаганні рабіліся для павышэння тэмпаў прамысловага развіцця ў гады другой і трэцяй пяцігодак. Толькі на працягу 1932—1937 гг. аб'ём прамысловай прадукцыі ў БССР узрос амаль у 1,9 раза. У лік дзеючых уступілі такія прадпрыемствы, як другая чарга БелДРЭС, Магілёўскі аўтарамонтны завод, Крычаўскі цэментны завод, Гомельскі завод шкляных вырабаў, Аршанскі льнокамбінат і іншыя. Валавая прадукцыя прамысловасці ўсходніх абласцей БССР у 1940 г. перавысіла ўзровень 1913 г. у 23 разы.

Гэта было вынікам самаадданай працы рабочых, сялян, інтэлігенцыі. Высокі працоўны энтузіязм паказаў рабочы клас рэспублікі. Але тэмпы прамысловага развіцця Беларускай ССР былі ніжэйшыя за агульнасаюзныя. Гэта прывяло да таго, што ўдзельная вага рэспубліканскай прамысловасці ў саюзнай зменшылася.

Нягледзячы на дасягненні ў развіцці розных галін прамысловасці, тут заставалася шмат нявырашаных задач. Так, толькі па асноўных гарадах Беларускай ССР дэфіцыт электраэнергіі складаў 25 тыс. кВт. Асабліва востра стаяла пытанне электразабеспячэння сталіцы рэспублікі Менска, жыхары якога забяспечваліся электраэнергіяй толькі на 25-40 працэнтаў.

І ўсё ж на працягу 30-х гадоў Беларуская ССР зрабіла значны крок наперад у прамысловым развіцці. За гады трох даваенных пяцігодак тут была створана новая матэрыяльна-тэхнічная база, пабудавана звыш 1000 прамысловых прадпрыемстваў, у тым ліку каля 400 буйных. Вялікую дапамогу ў гэтым аказалі саюзныя рэспублікі. У сваю чаргу і БССР уносіла адметны ўклад у агульнасаюзнае прамысловае будаўніцтва. Дакументальныя матэрыялы сведчаць, што матэрыяльныя і фінансавыя паступленні з БССР нярэдка перавышалі памеры дапамогі, якая аказвалася рэспубліцы.

Вынікам прамысловага развіцця стаў рост рабочага класа рэспублікі. У 1940 г. яго колькасць дасягнула амаль 277 тыс. чалавек, а ўдзельная вага ў складзе дарослага насельніцтва перавысіла 20 працэнтаў. Варта адзначыць, што прамысловасць фарміравалася як выключна дзяржаўная галіна гаспадаркі. На яе аснове былі ліквідаваны дробныя прадпрымальнікі, гандляры, рамеснікі. Выключная падпарадкаванасць цэнтру, узаемасувязь паставак і размеркавання вырабаў — адметныя рысы тагачаснай прамысловасці БССР. Нягледзячы на ўсе выдаткі, ажыццяўленне індустрыялізацыі з'явілася значным дасягненнем, якое адыграла важную ролю ў лёсе беларускага народа, як і іншых народаў СССР.

Найбольш цяжкім і драматычным накірункам пераўтварэнняў, праведзеных пад сцягам пабудовы сацыялізму, з'явілася калектывізацыя сельскай гаспадаркі. У час яе ажыццяўлення пераважалі націскныя метады работы. Гэта быў прамалінейны жорсткі шлях, які не ўлічваў ні аб'ектыўных законаў эканамічнага развіцця, ні асаблівасцей вёскі.

Ажыццяўленне палітыкі масавай калектывізацыі фактычна пачалося ўжо з сярэдзіны 1929 г. Калі на 1 чэрвеня ў Беларускай ССР у калектыўных гаспадарках знаходзілася 12,9 тыс. сялянскіх двароў, то да канца лістапада таго ж года — 77,7 тыс. За гэты час узровень калектывізацыі павысіўся з 1,4 да 9,8 працэнта, гэта значыць у 7 разоў. Акрамя таго, у рэспубліцы налічвалася 227 саўгасаў.

Актыўнае нарошчванне тэмпаў калектывізацыі адбылося ў снежні 1929 г. У выніку колькасць сялянскіх гаспадарак, якія аказаліся ў калгасах на пачатак 1930 г., была даведзена да 165,3 тыс., а працэнт калектывізацыі ўзняўся да 20,9. На працягу месяца паказчыкі павялічыліся больш чым удвая. Гэта значыць, што быў зроблены пераход да фарсіравання гэтага складанага сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага працэсу. Фактычна былі дасягнуты паказчыкі, прадугледжаныя першым пяцігадовым планам на канец пяцігодкі. Такая ж тэндэнцыя назіралася ў многіх іншых рэгіёнах СССР.

(Працяг будзе.)

БЕЛАРУСАЎ ЯК НАРОД СФАРМАВАЛА ХРЫСЦІЯНСТВА

(Гутарка з маладымі тэолагамі)

(Працяг. Пачатак на с. 3.)

фальклорны гурт — столькі студэнтаў-беларусаў — эмігрантаў ваеннага і паваеннага часу вучылася ў Лювэне. І цяпер там на тэалагічным факультэце вучыцца адзін хлопец з Беларусі — Уладзімір Селядцоў.

Накірунак нашай навучальнай установы раскрываецца ў яе назве. Яна рыхтуе місіянераў, і мы там — не профільныя студэнты. А ўсе астатнія навучэнцы — людзі, што належаць да розных рэлігійных кангрэгацый, місіянерскіх ордэнаў, якія існуюць па ўсім свеце. Выпускнікі інстытута працуюць у Афрыцы, Лацінскай Амерыцы, Індыі — у нехрысціянскіх рэгіёнах свету. Па сканчэнні інстытута яго выпускнікі высвячаюцца на святароў. Склад студэнцтва інтэрнацыянальны, там вучацца людзі з усяго свету — і з Еўропы, і з Афрыкі, і з Амерыкі. Інстытут невялікі, усе адзін аднаго ведаюць, адносіны паміж студэнтамі вельмі прыязныя.

— Ці звяртаюць там увагу на ваша паходжанне?

К.М.: Напачатку ўсе нас трактавалі як «Russian girls» — расійскіх дзяўчат. Да канца другога года нашага навучання ўсе ўжо вывучылі, што мы не расійскія дзяўчаты, і ў бібліятэцы на мапе адшукалі, дзе знаходзіцца Беларусь. Але пра нашу краіну там нічога не ведаюць. Пасля пытання «адкуль вы?» і адказу «з Беларусі» звычайна перапытваюць — адкуль? Па ўсёй Вялікай Брытаніі рэакцыя 99% людзей менавіта такая, а астатнія кажуць «а, з Бялорусі» — значыць, гэта палякі. Палякаў там шмат, і яны ці не адзіныя, хто ведае, што такое гэта Беларусь. У англійскай мове няма нормы вымаўлення назвы нашай краіны, і нават знаёмыя, звяртаючыся да нас, могуць запытаць: «Калі вы паедзеце ў Расію?»

— Што ўяўляе з сябе інстытут?

І.Д.: Гэта вышэйшая навучальная ўстанова — адна з шэрага падобных у свеце. Адукацыя, якую яна дае, — тэалагічная, не звязаная з місіянерствам. Місіянерства — профіль інстытута, а мы атрымліваем там ступені бакалаўраў тэалогіі. Тэрмін навучання на бакалаўра — шэсць гадоў, як і прынята па ўсім свеце: два гады філасофіі і чатыры гады багасловя. А каб атрымаць ступень магістра, трэба вучыцца яшчэ два гады, усяго восем. Нягледзячы на такі вялікі тэрмін навучання, мы адчуваем: асобныя дысцыпліны тут вельмі сціснуты.

— Намаганнямі савецкай прапаганды паняцце багаслоўя ў свядомасці нашага грамадства стала сінонімам цемрашальства. Дык што вывучаеце вы, будучыя багасловы?

К.М.: Памятаю, як калісьці я ехала ў электрычцы і чытала часопіс «Наука и религия» — ці не адзіны з даступных нам тут, які змяшчае публікацыі тэалагічнага зместу. І жанчына, што сядзела насупраць мяне, прачытаўшы назву часопіса, спытала: «Ты што, пападдзя?» Так разумеюць месца рэлігіі ў грамадстве сярэднестатыстычныя асобы. Ну, а тое, чаму нас вучаць...

І.Д.: Мы паступілі адразу на трэці курс, бо абедзве ўжо мелі вышэйшую адукацыю. Першыя два гады займаліся сістэматычным вывучэннем Свяшчэннага Пісання. А ўвогуле вывучаюцца біблістыка, тэалогія, літургіка, гісторыя Царквы. Біблістыка — гэта сістэматычнае вывучэнне кніг Старога і Новага Запаветаў, да яе далучаецца экзэгетыка — тлумачэнне тэкстаў. Вывучаецца гісторыя: разам са Старым Запаветам — гісторыя старажытнагебрайскага грамадства, якое спрычынілася да напісання многіх кананічных тэкстаў. У гэтым годзе мы скончылі вывучэнне грэцкай мовы — койнэ — мовы Новага Запавету і ў наступным годзе пачнём вывучаць старажытнагебрайскую мову — таксама біблійную — мову Старога Запавету. У Лювэне вывучаюцца яшчэ і арамейская, і асірыйская мовы. Дарэчы, у Беларусі адзін спецыяліст па мове Бібліі — старажытнагебрайскай ужо ёсць — гэта Віталь Зайка, які спецыяльна вывучаў яе ў Оксфардзе. Далей мы вывучаем патралогію, гісторыю Царквы старажытнай, сярэднявечнай і сучаснай, кананічнае права ды іншыя дысцыпліны.

— Доўга яшчэ вам вучыцца?

К.М.: Дзеля атрымання ступені бакалаўра нам трэба вучыцца яшчэ два гады. Дзеля далейшай адукацыі даведзецца яшчэ шукаць асобныя фонды ці фундатараў — у Беларусі або ў Англіі. Гэта пакуль што праблема.

Распытваў У.ПАНАДА.

ВУЧЫМСЯ

Мікалай КРЫЎКО

СЛОЎНІК СІНОНІМАЎ

1. **ПАРАЎНА́ЦЬ** (разглядзець адно ў сувязі з другім для вызначэння падабенства ці розніцы прымет, уласцівасцей і пад.) *Лепшыя новыя вершы Юрася Свіркі вызначаюцца тэматычнай закончанасцю.. Гэта асабліва прыкметна, калі параўнаць першы зборнік з апошнім* (Барадулін). *Ігнатаў паглядзеў і на гэтага салдата. Міжвольна перавёў позірк на Арцыховіча, параўнаў іх* (Алешка), **СУПАСТА́ВІЦЬ** *Дастаткова супаставіць.. урывак з верша Багдановіча «Лясун» з купалаўскім «Чорным богам», каб убачыць адрозненне мэтавых установак паэтаў* (Ярош). *Хіба мастацкае слова не выклікае ў нас жаданне супаставіць жыццёвыя з'явы, зрабіць свае высновы?*(Шкраба), **СУАДНЕ́СЦІ** *Пісьменнік звяртаецца да публіцыстычных адступленняў гісторыка-рэвалюцыйнага характару,.. каб суаднесці мясцовыя падзеі з падзеямі, якія адбываліся ва ўсёй краіне* (Дзюбайла). *Сакрэт удачы Л.Калодзежнага ў яго ўменні суаднесці драбніцу рэчаіснасці, адну яе маленькую кроплю з жыццём народным наогул* (ЛіМ). – *Незакончанае трыванне*: **Параўно́ўваць, супастаўля́ць, суадно́сіць.**

2. **ПАРАЎНА́ЦЬ** *з кім-чым* (знайшоўшы агульнае ў чым-н., прыраўнаваць адно да другога, прызнаць падобным адно да другога) *Ака! Ака! Твой бег круты і плаўны Не параўнаць мне Ні з якой ракой* (Хведаровіч). *Сваю душу я параўнаю з домам, У якім спявае маладосць* (Смагаровіч), **ПРЫПАДО́БНІЦЬ** *каму-чаму Прыпадобніць гоман да шуму лесу.* – *Незак.:* **Параўно́ўваць, прыпадабняць і прыпадо́бніваць.**

ПАРЛАМЕНЦЁР (асоба, упаўнаважаная адным з ваюючых бакоў для перагавораў з праціўнікам) *Праз нейкі час з-за дома выйшаў, размахваючы белым сцягам, парламенцёр*(Хомчанка). *Камандзір палка хоць і не паверыў парламенцёрам, аднак затрымаў іх і тэрмінова выклікаў начдыва ў свой штаб* (Машара), **ПЕРАГАВО́РШЧЫК** устарэлае *А тады, калі прыбег перагаворшчык, урач аддаў яму пісульку сваю* (Масарэнка).

ПАРО́ДЗІСТЫ (пра свойскіх жывёл: які мае ярка выражаныя характэрныя прыметы якой-н. пароды; надзелены прыметамі, якасцямі добрай пароды) *[Максім:] – Трэба будзе сапраўды папрасіць у Гайнай, каб прадала пародзістых кароў* (Шамякін). *Гарцавалі пародзістыя цэркія коні, фыркалі, грызлі цуглі, камякамі падала пена* (Гурскі), **ПАРО́ДНЫ** *[Мальвіна:] – Малочныя, пародныя каровы, кажа ён [старшыня], будуць, а пра сваіх, непародных, не клапоціцца* (Пянкрат), **ЧЫСТАКРО́ЎНЫ** (пераважна пра коней, сабак: не мяшанай, чыстай пароды) – *Гэта не трус, а трусіха, – нахмурыўшыся адрэзаў Данік. – І прытым не абы-якая трусіха, а чыстакроўная «белы велікан»* (Краўчанка), **ЧЫСТАПАРО́ДНЫ** *Чыстапародная жывёла, сытыя цяляты на адпоі, такія аднолькавыя і чысценькія, што нават далёкаму ад сантыментаў мужчыну хочацца цалаваць іх у зорачкі на лбе* (Караткевіч). *[Сцяпан Пракопавіч:] – Сабаку я табе памагу купіць, ёсць у мяне на прыкмеце адзін, чыстапародны* (Шахавец).

ПАРО́ЦЬ (калоць, рэзка датыкацца да каго-, чаго-н., пхаючы канцом чаго-н.) – *Капешча саломы на гумне стаяла, дык яны [немцы] шомпаламі яе поруць, партызан шукаюць* (Сінякоўскі). *Выжлятнік грыз у цемені цыгарэту. Звесіў галаву, пароў абцасам зямлю ля прызбы, маўчаў* (Пташнікаў), **ПО́РКАЦЬ** размоўнае *Зайшоў ён [начальнік] у вагон, абышоў кожны куток, усё поркаў нешта сваім бліскучым кіёчкам* (Лынькоў). *[Дзеці] бяруць відэльцы, поркаюць сырнікі, пэцкаюць іх у смятане, аблізваюць* (Васілевіч). *Пачуўшы крокі на агародзе, парсюк пачаў рохкаць ды поркаць лычом у дзверы хлеўчыка* (Кавалёў), **ТО́РКАЦЬ** *Малады хлапец у халаце пачаў торкаць Раману іголкай у ступні і па галёнцы* (Пташнікаў). *Андрэй аглядаў машыну, торкаў нагой у скаты, зазіраў у матор* (Няхай). *[Святлана:] – Падыходжу да клеткі, гляджу: Даўгахвостка не спіць. Ходзіць туды-сюды, вострай пысачкай у дзверцы торкае. На волю просіцца* (Сіняўскі), **ТЫ́КАЦЬ** *[Стары] .. разгублена міргаў вачамі і тыкаў у зямлю кійком* (Ракітны), – *Вазоны не паліваеш, – тыкаючы пальцам у сырую зямлю, заўважыў Кандрат* (Лобан), **ТЫ́ЦКАЦЬ** разм. *Цяпер ужо ўсе мы, паскідаўшы мяшкі, сядзелі на зямлі і тыцкалі ў вожыка хто кійком, хто шышкаю* (Ваданосаў). *Фельчар доўга мяне мацаў, тыцкаў пальцам у падбародак* (Сабаленка). *А казуля тым часам тыцкалася ўжо пысай у вядро прагавіта лавіла языком бульбяныя лушпайкі* (Юрэвіч), **ТЫ́РКАЦЬ** разм. *Гюнтэр Ліндэ не раз балюча тыркае ў худыя плечы Ота вострым канцом стэка* (Бядуля). *Косцік схапіў шост і пачаў тыркаць ім у гняздо* (Паслядовіч). *За лескамі, падвешанымі на сцяне.. яшчэ ляжаў жмак асакі, у якую конік тыркаў нехаць мордаю* (Мурашка). – *Закончанае трыванне:* **Парну́ць, паркану́ць, торкнуць і таркану́ць, тыкнуць, тыцнуць, тыркнуць і тыркануць.**

ПАРТАБА́К (невялікая плоская карабачка для папярос, табакі) *[Кавалёў] дастаў партабак і ў тоўстых пальцах згарнуў тонкую як запалка цыгарку, прыпаліў яе і зацягнуўся* (Чарнышэвіч), **ПАРТСІГА́Р** – *Калі ласка, закурыце! – паслужліва працягнуў мне Станейскі срэбны партсігар, а другой рукой пстрыкнуў залатой запальнічкай* (Карпюк), **ПАРТАБА́ЧНІЦА** *Паддубны з момант стаяў, як бы да чаго прыслухоўваючыся, а пасля дастаў з кішэні партабачніцу і стаў круціць цыгарку* (Пестрак).

ПАРУ́КА (тое, што з'яўляецца надзейным пацвярджэннем, доказам, сведчаннем чаго-н.) *Дзе парука, што Анцыпік не прагаворыцца – вольна ці нявольна?* (Колас). *Мы ўраджай збярэм з парукай – Да долу гнуцца каласы, А сонца нам апаліць рукі І пазалоціць валасы* (Тарас), **ЗАРУ́КА** *Адно толькі цешыла сэрца: народ не хоча зміры[ц]ца з такім ладам. І ў гэтым - зарука перамогі* (Колас). *Ахтан чуў на лекцыі фізіялогіі, што калі муж і жонка процілеглыя па характарах, то гэта зарука дружнага сямейнага жыцця* (Алешка), **ГАРА́НТЫЯ** *Яны [віноўнікі] аўтарытэтна заявілі, што такой гарантыі даць не могуць, што ў жыцці ўсякае здараецца...* (Стадольнік). *І далей. Калі ўцёк Апанас, дзе гарантыя, што заўтра ці паслязаўтра не ўцячэ хто-небудзь яшчэ?* (Нядзведскі).

ПА́РУС (умацаваны на мачце кавалак моцнай тканіны, якая надзімаецца ветрам і прыводзіць у рух судна)*[Тапурыя:] – Узняўся страшэнны вецер, ён паламаў нашы высокія мачты і парваў шырачэзныя парусы на шмаццё* (Самуйлёнак). *Быццам крыло беласнежнай птушкі, пад блакітнай гладдзю віднеўся парус* (Даніленка), **ВЕ́ТРАЗЬ** традыцыйна-паэтычнае *Нахіліўся ветразь, Човен хвалі рэжа* (Пушча). *Мірна на тонях, нібыта лілея, ветразь рыбацкі далёка бялее* (Вялюгін).

УДАКЛАДНІМ

Леанід БУРАК,
заслужаны работнік народнай адукацыі Беларусі, доктар філалагічных навук, прафесар

ЗНАКІ ПРЫПЫНКУ Ў СКЛАДАНАЗАЛЕЖНЫХ СКАЗАХ

в) Складаназалежныя сказы з даданымі дзейнікавымі часткамі

1. Даданая дзейнікавая частка звязваецца з галоўнай часткай складаназалежнага сказа злучнікамі і злучальнымі словамі *хто, што, які*, *каб* і інш. і аддзяляецца ад яе пры дапамозе коскі: *Хто не спытаў хоць раз трывогі, жыццю не ведае цаны!* (А.Звонак). *Што аднаму з цяжкасцю даецца, тое калектывам лёгка бярэцца* (Прыказка). *Цікава, якая рыба не любіць вады!* (Якуб Колас). *Здалёк было чуваць, як гудзяць патрывожаныя пчолы* (І.Шамякін). *Рэдка калі бывае, каб Сёмка сумаваў*(Цішка Гартны). *Яшчэ невядома, калі закончыцца будаўніцтва камбіната* («Звязда»).

2. Калі даданая дзейнікавая частка знаходзіцца ў сярэдзіне галоўнай часткі складаназалежнага сказа, яна выдзяляецца коскамі з абодвух бакоў: *Усе, хто быў на лузе, хаваліся ад дажджу* (Якуб Колас). *Усё, аб чым нам марыцца, збываецца ў жыцці* (М.Хведаровіч). *Кожны, хто ішоў па дарозе, бачыў вялікі камень*(Кузьма Чорны). *Тое, што пад нагамі валяецца, парадак таксама любіць* (В.Каваль). *Усякі, хто хоча ўмацаваць сваё здароўе, павінен займацца спортам* (А.Стаховіч).

Пры ўзмоцненым выдзяленні постпазіцыйнага саставу галоўнай часткі пасля коскі ставіцца працяжнік: *Той, хто дружбы шукае, – у нас знойдзе яе* (Максім Танк). *Той, хто вецер пасее, – буру пажне* (Міхась Чарот).

3. Калі даданая дзейнікавая частка стаіць перад галоўнай часткай складаназалежнага сказа, у якой адсутнічае ўказальны займеннік, то пры ўзмоцненай інтанацыі і працяглай паўзе яна аддзяляецца пры дапамозе працяжніка: *Хто ў грыбы хадзіў – ведае іх смак* (Якуб Колас). *Хто на печы сядзіць – нічога не мае* (Змітрок Бядуля). *Што было – ужо сплыло*(Прыказка). *Што цяпер у нас перад вачыма – раней наўрад ці з'яўлялася і ў сне* (А.Кулакоўскі).

ХАЧУ ВЕДАЦЬ

ЦІ ПРАВІЛЬНА СКАЗАЎ МЕЧЫСЛАЎ ГРЫБ?

У адной з нясвіжскіх школ прачытаў аб'яву «...адбудзецца ранішнік...». І задумаўся: чаму «ранішнік», а не «ранічнік»? І стаў падбіраць словы з аналагічным суфіксам. У адзін радок сталі: *раніца, граніца, пшаніца, навальніца, бліскавіца, рукавіца*. Паспрабаваў утвараць ад іх іншыя словы. І атрымалася: *пагранічнік, пшанічны, навальнічны, бліскавічны, рукавічка*. Раблю выснову: калі ў гэтых словах *ц* перайшло ў *ч* , значыць і слова *ранічнік* павінна пісацца з *ч (раніца — ранічка — ранічнік).*

Другое. Ніяк я не магу згадзіцца з вымаўленнем і — тым больш — напісаннем слова *супакойцеся* (М.І.Грыб на сесіі). Такая ж форма гэтага слова сустракаецца ў кнізе С.Грахоўскага «Суровая дабрыня» на 22-й старонцы:

— Прысядзь, Васіль Захаравіч, *супакойся...*

А на 167-й старонцы чытаем:

— Не, *спакой* не для мяне.

Вось тут правільна.

А так, што ж атрымліваецца? Нашто ж тое *у* пасля прыстаўкі *с*. Яно тут зусім не патрэбна.

Хочацца звярнуць увагу на няправільнае ўжыванне назоўнікаў-дапаўненняў: *«. .творы У.Караткевіча не вывучалі...»* («ЛіМ» за 29.07.1994 г.). Калі «не вывучалі», то чаго? — твораў! Тлумачу: калі перад дзеясловам ёсць часціца *не* , тады назоўнік-дапаўненне павінен стаяць у родным склоне, а не ў вінавальным. Няўжо журналісты, а таксама рэдактары і карэктары гэтага не разумеюць? Не крыўдуйце, але такія пагрэшнасці сустракаюцца і ў «Нашым слове».

Нельга пагадзіцца з такімі словамі, як *назоў* (назва), *напрыканцы* (пад канец, нарэшце). Хоць гэтыя словы і новыя, але яны, на маю думку, толькі псуюць мову. Хоць і ўжываюць іх такія людзі, як А.Мальдзіс, Р.Барадулін і інш.

Міхась ВАЛЬКО.
г.Нясвіж.

Ад рэдакцыі.

Першае. Як нам растлумачылі ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь, словы-прыметнікі тыпу *гранічны, пшанічны, навальнічны* ўтвораны ад назоўнікаў *граніца, пшаніца, навальніца*. А назоўнік *ранішнік* утвораны не ад назоўніка *раніца*, а ад прыметніка *ранішні*. Іншая справа, што гэты школьны неалагізм і нам пора ў вока, бо яно, відавочна, калька з расійскага *утренник*.

Беларускае слова *ранішнік* мае зусім іншае значэнне. Прынамсі, І.І.Насовіч яго тлумачыць так: *«Ранішнік* — Пастух, гоняющий скот на утреннюю пастьбу». І падае прыклад. *Ранішнікі ўжо прыгналі скаціну з ранок.* (Слова *ранкі* , якое ўжываецца ў мн. ліку, азначае 'выган скаціны досвіткам на пашу': *Гані кароў на ранкі.*) І тут, каб перакласці слова *утреннюю,* мы вымушаны былі паглядзець слоўнікі. Прыкладам, у «Расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку» В.Ластоўскага падаецца і слова *ранічні* , і слова *ранічнік (*на жаль, яны не тлумачацца прыкладамі). Тут мы яшчэ раз пераканаліся, што трэба часцей заглядаць у нашыя, цудоўныя, што ні кажы, слоўнікі.

Другое. Слова *супакоіцца* спецыфічна беларускае, вядомае жывой мове здаўна. Відаць, з дзяцінства яго і памятае спадар Грыб. Прыкладам, у «Слоўніку беларускай мовы» І.І.Насовіча гэтае слова падаецца побач з іншымі яго аднакаранёвымі словамі: *супакоіцца, супакаенне, супакоены, супакой, супакоіваць, супакойны, супакоіць.*

І В.Ластоўскі слова *усмирять* перакладае: *супакаіваць,* падаючы да яго словы: *супакоіць, супакоіцца, супакоенне, супакойнік, супакойніца*. А слова *успокаивать* — *супакоіваць* (з падобных да Насовічавых вытворнымі).

Але В.Ластоўскі падае з спасылкай на Архіў Турава-Пінскай епіскапіі і слова *спакоенне* — для назову царкоўнага свята: *Спакоенне Багародзіцы, або другая Прачыстая.*

Бачыце, як мудра вырашылі нашыя продкі: кожнаму слову знайшлося адпаведнае месца. Як тут не сказаць: «Якая багатая і дасканала распрацаваная наша мова!»

Ды таму мусім не пагадзіцца з меркаваннем спадара настаўніка пра «новае» слова *назоў* (назва). Пагартаўшы слоўнік І.І.Насовіча, мы знайшлі яго, а да таго ж з двума значэннямі. *Назоў* — названне. *Ці табе назову ніякага няма? Каждаму ёсць свой назоў. Назоў* — запрашэнне шмат каго. *Назоў гасцей, суседзяў.* .

А што да слова *напрыканцы*, то мы не супраць яго ўжывання. Хай існуе як сінонім да пададзеных спадаром Міхасём Валько слоў *пад канец, нарэшце,* а таксама і *ўрэшце*.

І ў канцы нашага адказу дзякуем нашаму ўважліваму чытачу за яго пільнасць і ўвагу да нашай газеты. Ваша слушная заўвага, спадар Валько, пра няправільнае ўжыванне назоўнікаў-дапаўненняў дапаможа запабегчы прыкрым памылкам.

ЯЗЫК ЯК ПЕРАЦ

Зарабіў, як курыцы на соль.
Зарабіў, як на соль селядца пасаліць.
Зарвала, як жабе на зіму.
Зарос, як поп.
Зарос, як старавер.
Засакатала, як курыца.
Засеў, як костка ў глотцы.
Заснуў, як забіты.
Заспявалі (запішчалі), як свінні на дождж.
Засталася, як у полі вецер.
Застыў, як певень пасля кукарэку.
Затакаваўся, як цецярук.
Зацвілі, як мак.
Збедніўся, як чорт пад крыжам.
Збіліся, як авечкі (у кучу).
Збіліся, як селядцы ў бочцы.
Збіраецца, як вяселле ладзіць
Збіраецца, як свёкар пялёнкі мыць.
Зблыталіся, як ніткі.
Збожжа як сцяна.
Збожжа як тын.
Збрыдзеў, як гнілая рыба.
Збялеў, як палатно.
Збялеў, як смерць.
Збялеў, як хустка.
Зваліўся, як сноп.
Зніваецца, як вуж (як гадзюка).
Звініць, як званок.
Звініць, як камар.
Звініць, як піла.
Звініць, як струна.
Звыкся з бядою, як рыба з вадою.
Звяглівы, як сабака.
Згарэў, як свечка.
Згас, як свечка.
Згіне, як на чужыне.
Згіне, як рудая мыш.
Згінуў, як вецер знёс.
Згінуў, як праз зямлю праваліўся.
Згінуў, як сабака.
Згінуў, як туман.
Згодныя, як два каты ў адным мяшку.
Згорбіўся, як мядзведзь на скоках (скачучы).
Згорбіўся, як старэнькі.
Зграбная, як лялька.
Зграбны, як вол да карэты.
Зграбны, як (худая) свіння ў дождж.
Здаравенны (здаровы), як дуб.

БЕЛАРУСЫ-ФІЛОЛАГІ

НАСТАЎНІК МАЛАДЫХ ПЕРСАЎ

Пачатак XIX стагоддзя. Аблогі сваёй культуры. А ўраджэнцы Беларусі — выхаванцы Віленскага універсітэта, філаматы і філарэты, асуджаныя за любоў да Бацькаўшчыны і высланыя з радзімы, выгнаныя пераследам паўстанцаў 1830—31 гадоў, даследуюць чужую культуру, вучаць дзяцей іншых народаў, вывучаюць прыроду далёкіх азіяцкіх і амерыканскіх краін. Адным з такіх сыноў Беларусі быў і Аляксандр Ходзька (1804—1891), сын Яна і Клары з роду Корсакаў, народжаны ў Крывічах каля Вілейкі.

У 1823 г. Аляксандр атрымаў у Віленскім універсітэце вучоную ступень кандытата філасофіі. Восенню таго ж года за ўдзел у Таварыстве філарэтаў быў арыштаваны ды праз паўгода вызвалены з турмы. Тады ён паехаў вучыцца ў Пецярбургскі інстытут усходніх моў. У 1830 г. Аляксандр Ходзька пачаў службу перакладчыкам у расійскім консульстве ў персідскім горадзе Тэбрызе, а пазней і ў Тэгеране. Пасля ж ён быў консулам у горадзе Рэшт. Вольнымі хвілінамі наш зямляк вывучаў культуру персаў, знаёміўся з мовамі і літаратурамі шматлікіх народаў, што насялялі Іран. Ён сабраў шмат матэрыялаў, якія пазней выкарыстоўваў у сваіх літаратурных і навуковых працах. Тады ж Ходзька зацікавіўся творамі туркменскага паэта Азады і паэзіяй яго сына Махтумкулі, які цяпер лічыцца пачынальнікам новай туркменскай літаратуры і шмат зрабіў, каб літаратурная мова наблізілася да народнай.

Калі Аляксандр Ходзька паехаў у Еўропу ды ў Лондане пазнаёміўся з англійскімі арыенталістамі (усходазнаўцамі), ён выдаў там зборнік персідскай паэзіі. Гэты год — 1842 — лічыцца годам першай публікацыі твораў Махтумкулі. Тады Ходзька асеў стала ў Парыжы, дзе аднавіў сяброўства з Адамам Міцкевічам — стаў адным з яго «найсардэчнейшых» прыяцеляў і прыхільнікам яго рэлігійных поглядаў. Ён натаваў усё, што гаварыў і пісаў Міцкевіч, дапамагаў выдаваць яго творы. А пасля смерці паэта ўдзельнічаў у радзе, якая апекавалася дзецьмі Міцкевіча. Але і сам пачаў пісаць вершы. Фактычна не пачаў, бо ўжо ў 1835 годзе стварыў драму паводле біблейскіх матываў — «Кароль Саул», якая да гэтага часу не адшукана.

У 1857 годзе Аляксандр Ходзька стаў прафесарам славянскіх моў і літаратур Калеж дэ Франс, што здарылася выпадкова, бо яму прапанавалі заняць кафедру персідскай мовы. Тады ж шах Ірана, відаць, ужо невыпадкова, даверыў яму апеку над маладымі персамі, што навучаліся ў Францыі. Наш зямляк «настаўляў» іх ды кіраваў іх навучаннем на працягу сямі гадоў.

З цягам часу пачаў абмяжоўвацца навуковай і даследчай працай над славянскімі літаратурамі ды перакладаў сербскія, балгарскія, украінскія ды латышскія народныя песні, паэзію, творы гэтых народаў. На жаль, нідзе не згадваецца, ці ведаў, ці чытаў, ці перакладаў паэзію сваёй Бацькаўшчыны. Але ж ён быў шчырым сябрам Міцкевіча. І несумненна, што родныя беларускія песні, якія так папулярызаваў Ян Чарот, таксама віленскі сябра, не сталіся яму чужымі.

Як ён ведаў персідскую, туркменскую і мовы іншых народаў Ірана, можна меркаваць з яго працы перакладчыкам і перакладаў. Відаць, можна гаварыць пра нашага земляка як паліглота. У свой час, працуючы ў французскім міністэрстве замежных спраў (тады ішла Крымская вайна), Ходзька спецыяльна для французскіх вайскоўцаў напісаў падручнік турэцкай мовы. Ён жа падрыхтаваў і выдаў у 1874 г. англійска-польскі слоўнік.

З. С.

З ГІСТОРЫІ МЯНУШАК

«...ЗА МІТРАПАЛІТА... ДЗЕВАЧКУ...»

Якіх толькі мянушак не дае наш народ сваім кіраўнікам, пастырам, суседзям, сябрам...

Тыя, хто ўсяго сябе аддаваў людзям, Радзіме, атрымалі прозвішчы, якія назаўсёды ўславілі іх не толькі ў нашай краіне, а і ва ўсім свеце. Тут дастаткова ўспомніць Усяслава Чарадзея, Ефрасінню Полацкую, Давіда Гарадзенскага, Кірылу Тураўскага, Альгерда і Вітаўта Вялікіх, Сімяона Полацкага... Зусім іншыя мянушкі давалі адшчапенцам, здраднікам, прайдзісветам. За імі трывала замацаваліся нават лаянкавыя словы-прычэпы. Сярод гэтай катэгорыі людзей і Анісіфор Пятровіч, які паходзіў з вядомага шляхецкага роду, што меў свае карані на Гарадзеншчыне. Гэта пра яго славуты хранікёр з Баркулабава пісаў — назаўсёды ўвекавечыў у сваім летапісе ў першых радках раздзела «Баркалабов» пад мянушкай «Дзевачка».

Свой лёс Анісіфор Пятровіч звязаў са службай у праваслаўнай царкве. Ён мала дбаў аб прыстойнасці, больш глядзеў, каб заняць мітрапалічы пост. З гэтай мэтай ён нават у 1578 годзе разрэкламаваў адыход ад сваёй жонкі. А калі прадбачлівы духоўнік атрымаў ласую пасаду — мітрапаліта, то не пабаяўся ні Божага, ні людскога суда і зноў сышоўся з сваёй жонкай. Народ з гэтай нагоды назаўсёды прыляпіў яму мянушку «Дзевачка», што і было занатавана ў «Баркулабаўскай хроніцы».

«Дзевачку» — Анісіфора Пятровіча ўсяленскі патрыярх (г.Канстанцінопаль) Ерамія Транас у 1589 годзе за такія амаральныя паводзіны адхіліў ад сана мітрапаліта. Якраз гэта адбылося 405 гадоў таму.

Міхась МАЛІНОЎСКІ,
правадзейны член
Геаграфічнага таварыства.
г. Баранавічы.

СЛОЎНІКІ

ШКАДА, КУПЯЦЬ ЖА ЯГО ДЗЕЦІ...

У выдавецтве «Народная асвета» выйшла кніга Андрыеўскай З.Я. і Галая І.П.«Руска-беларускі фізіка-геаграфічны слоўнік». Хачу падзяліцца некаторымі ўражаннямі ад яе прачытання.

Перш за ўсё здзівіла анатацыя згадкай пра адсутнасць літаратуры па геаграфічнай тэрміналогіі. А як жа «Геаграфічны энцыклапедычны слоўнік» і энцыклапедычны даведнік «Геаграфія Беларусі»? Але далей маё здзіўленне перайшло ў перакананне ў тым, што Зінаіда Якаўлеўна і Іван Пятровіч гэтых кніг не чыталі, не кажучы ўжо пра слоўнікі 20-х гадоў. Такія «пярліны», як «абледзяненне» і «аледзяненне» (два варыянты ў адной кнізе), ужываліся ў 60—70-х гадах, але потым былі заменены больш удалым «зледзяненне», чаго аўтары не заўважылі. Можна ўзгадаць яшчэ «раяніраванне», «фьёрд» і «фьельд» замест «фіёрда» і «фіельда». Але падобныя дробязі трацяць сваю вартасць перад «верашчатнікамі» ці «верасковымі пустэчамі», «трубкамі ўзрыву» і «горнымі адгор'ямі». (Варта адзначыць, што расейскае «вереск» адпавядае беларускаму «верас».) А слова «дубрава» аўтары так і перакладаюць: «дубрава». Шырока распаўсюджаны тапонім і тэрмін «дуброва» ім невядомы. Гэта канчаткова пераканала мяне ў тым, што аўтары кнігі з беларускай мовай не знаёмыя.

І ў мяне склалася ўражанне, што адбылося звычайнае перапісванне расійскіх тэрмінаў на беларускі манер. Здзіўляе, што такое выданне не рэцэнзавана. Застаецца сказаць толькі адно: ганьба выдавецтву, якое так неахайна выпускае кнігі для школьнікаў, і аўтарам, што не ведаюць ні беларускай мовы, ні геаграфіі.

Андрусь ПУКАНАЎ,
выкладчык геаграфіі Гомельскай філіі Беларускага гуманітарнага ліцэя,
удзельнік Першай нацыянальнай канферэнцыі «Праблемы беларускай навуковай тэрміналогіі».

МАТЭРЫЯЛЫ ДА СЛОЎНІКА «БЕЛАРУСКІЯ ІМЁНЫ»

ВЯЛІКІ КЛОПАТ З МАЛЫМ ВІТАЎТАМ

З дня прыняцця «Закона аб мовах» мяне найбольш цікавіў яго 35-ы артыкул: «Беларускія асабовыя імёны і прозвішчы ўжываюцца адпаведна нацыянальнай іменаслоўнай традыцыі і законам беларускай мовы. Асабовыя імёны і прозвішчы з іншых моў ужываюцца на беларускай мове адпаведна правілам перадачы іншамоўных уласных імён».

Па-першае, якая яна, «нацыянальная іменаслоўная традыцыя»? На гэтую тэму абаронена процьма дысертацый. Але ў друку сустракаюцца *Юрась, Юрый, Юры, Юрка, Міхась, Міхал, Міхаіл,* у пашпартах — толькі *Юрый* і *Міхаіл*. Па-другое, якія яны, правілы перадачы іншамоўных уласных імён? У падручніку сучаснай беларускай мовы Юргелевіча пра гэта напісана вельмі мала і цьмяна. У мяне ж ёсць свае меркаванні і падстава: да травеньскай канферэнцыі па навуковай тэрміналогіі я падрыхтаваў даклад «Праблемы беларускай адаптацыі прозвішчаў замежных вучоных-хімікаў». Наогул жа ў навукоўцаў да гэтага надта разбежныя падыходы.

Са згаданымі традыцыямі (ці іх адсутнасцю?) я сутыкнуўся, калі нарадзіўся сын. Хацелася даць яму імя мілагучнае, адмысловае, беларускае. Гэта імя я выношваў гады тры і было яно — *Вітаўт*. Ведама ж, ёсць у нас і *Рагвалод, Усяслаў* (Полацкі), *Францішак* (Скарына, Багушэвіч), *Леў* (Сапега), *Кастусь* (Астрожскі, Каліноўскі), але «менавіта пры Вялікім князі Вітаўце (1350—1430) Беларускае гаспадарства стала найбуйнейшай еўрапейскай дзяржавай».

Жаданне жаданнем, ды існуе яшчэ грамадская думка, якую фармуюць не толькі «ЛіМ», «Свабода» і «Наша слова». Найбольш катэгарычная тут думка сваякоў. Адзін з іх казаў нешта пра астральныя коды і паказваў каляндар, дзе на 31 ліпеня паводле праваслаўнай і каталіцкай завядзёнак значыліся *Іван* з *Емяльянам* ды *Ігнат* з *Любамірам*, адпаведна. Першыя два асацыяваліся ў мяне з героямі рускіх казак (той жа Іван-дурань, «Па шчупаковаму загаду»). У імені *Ігнат* мне чулася *гнаць* (у імені *Вітаўт* жа, наадварот, *вітаць*). *Любамір* быццам бы нічога, толькі я не ведаў чалавека з такім іменем, апроч Любаміра Штроўгала. Сваяк тады прапанаваў назваць сына *Іллёй*, бо нарадзіўся ён пад Іллю. Але ж не на Іллю. Ды і зноў жа, як ні сіліўся, успомніў толькі беларуса-дыктара Іллю Кургана. А што Ілля Мурамец, дык ён жа мурамец! Урэшце сваяк выбухнуў: «Называй, як хочаш, толькі не так, як у фашыстаў гэтых!» (меў на ўвазе летувісаў).

Мая жонка — не чужы чалавек у Адраджэнні, але і яна сказала: «Імя нейкае архіўнае». Непажадана было звяртацца да мужчынскага «Я сказаў, так і будзе!»; трэба было пераканаць, каб чалавек сам убачыў, што лепей і быць не можа. Дзеля гэтага я загадзя падрыхтаваў кніжкі і выразкі з газет і часопісаў пра Вітаўта Вялікага, а таксама пра людзей нашага часу з іменем *Вітаўт* — Вітаўта Буткевіча, Вітаўта Кіпеля, Вітаўта Тумаша, Вітаўта Мартыненкі, Вітаўта Чаропкі. Аднак здарылася неспадзяванка. Жонка прыгадала, што ў 1988 годзе Вітаўт Мартыненка друкаваўся ў «Чырвонай змене» як Віктар. Чаропку таксама западозрылі, што пад псеўданімам.

У кнізе В.Ластоўскага «Кароткая гісторыя Беларусі» адзін з партрэтаў Вітаўта з вырачанымі вачыма нагадваў Івана Жахлівага, што і жахнула жонку. Зразумеўшы, што не ўсе крыніцы дарэчы, я схаваў летувіскі часопіс «Svyturys» са здымкам файнай скульптуры Вітаўта Вялікага работы Вінца Грыба 1930 года, бо гэта давала падставу гаварыць аб ім як аб летувіскім князі. Схаваў таксама кнігу Л.Казлова «З дазволу караля і вялікага князя», дзе было напісана, што Вітаўт «меў правую руку даўжэйшую за левую».

Акрамя таго, я прагледзеў у слоўніку мужчынскія імёны і на ўсякі выпадак ці не да кожнага з іх прыдумаў немілагучную асацыяцыю. Звяртаўся і да перакладу грэцкіх імён, а там, дарэчы, не ўсе яны прывабныя. Крытыкуючы іншыя імёны, я мусіў, аднак, шукаць прыгажосці ў імені *Вітаўт*, — нетыповым і нязвыклым для сённяшняга грамадства. І гэта пры той неацэннай ролі Вітаўта ў гісторыі Беларускай дзяржавы — парадокс! Тут былі станоўчыя асацыяцыі — тое ж *вітаць*, лацінскае *vita* — жыццё, латышскае *tauta* — народ. Былі і такія, што ні ў пяць, ні ў дзесяць — *таўтамерыя* (у хіміі — узаемапераход адной формы хімічнага злучэння ў другую), *таўталогія*. Этымалогія імені *Вітаўт* — пяты (паводле І.Ласкова) неяк не прыдалася: у наш час вялікая раскоша мець пяць дзяцей, каб апошняга з іх назваць *Вітаўтам*.

Шмат давялося падумаць і пераасэнсаваць, пакуль з'явілася так неабходная ў сямейным жыцці згода! Разам мы ўтварылі багата памяншальных форм: *Віта, Вітáня, Вітýня, Вітáша, Вітýша, Вітáся, Вітýся, Вітавéц, Вітунéц*. Найбольш удалымі лічым і найчасцей карыстаемся формамі *Вітýсь* і *Вітáсь*.

Другі раунд выпрабаванняў пачаўся ў ЗАГСе.

— А как это будет по-русски? — спытала кабета. — У нас всё делопроизводство ведётся на русском языке. Посмотрите в словаре.

І яна дала мне «Слоўнік асабовых уласных імён» М.Р.Судніка (Мн., 1965), у якім усе формы, што я лічыў адмыслова беларускімі, пазначаны як размоўныя. У рускамоўнай «Энцыклапедыі маладой сям'і», дзе на с. 171 пададзены спіс імён, таксама *Вітаўта* не было, а быў *Витольд*.

Супрацоўніца ЗАГСа тады выказалася ў тым сэнсе, што, маўляў, рускі *Витольд* і ёсць беларускі *Вітаўт*. Я запярэчыў. Па-першае, гэта проста не так, па-другое, мне падсвядома не падабаюцца словы са спалучэннямі *л(ь)д* (рус. *балда, дылда, талдычить, колдун*). Убачыўшы, што кабету пачынае нерваваць гэтая «эпапея», я вырашыў не шукаць гуза на сваю галаву. Іншым днём за сталом сядзела дзяўчына, якая без пытанняў зарэгістравала нашага сына так, як было ёй пададзена.

Мне аддалі зялёнае пасведчанне, на вокладцы якога быў герб, падобны на галоўку капусты. *Витаут Владимирович* быў запісаны на 13-я старонкі нашых пашпартоў, таксама з «капустай». У часе рэгістрацыі не было запісана ніводнага слова па-беларуску.

Доўга ж нам яшчэ, цярпліва і настойліва, змагацца. Каб нашы суайчыннікі зразумелі нарэшце, што вялікія князі літоўскія — не летувіскія. Каб на Беларусі, а не толькі ў летувіскім Каўнасе стаяў помнік Вітаўту Вялікаму. Каб гэтае імя ведаў не толькі цяперашні школьнік, а і кожны грамадзянін Беларусі.

Уладзімір СЛАБІН.

СТВОРЫМ ГІМН БЕЛАРУСІ РАЗАМ

ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ!

1. Мы, беларусы, — вольныя людзі!
2. Вольным заўсёды будзе наш шлях.
3. Сімвал свабоды — Сцяг Беларусі,
4. Бела-чырвона-белы наш Сцяг.
5. Хай жа ніколі ён не загіне!
6. Бог захавае Белую Русь.
7. Наша адданасць — Вольнай Радзіме.
8. Хай жа заўсёды жыве Беларусь!
9. Праца народа моц і свабоду —
10. Годнасць гартуе з году ў год...
11. Веліч Радзімы — мужнасць народа,
12. Люд Беларусі — слаўны народ.
13. Хай жа ніколі ён не загіне!
14. Бог захавае Белую Русь.
15. Наша адданасць — мілай Радзіме.
16. Хай жа заўсёды жыве Беларусь!
17. Край наш багаты, шчодры, дзівосны,
18. Рэкі павольныя, светлыя тут.
19. Мірна гамоняць бярозы ды сосны...
20. Цешце, нашчадкі, родны наш кут!
21. Хай жа ніколі ён не загіне!
22. Бог захавае Белую Русь.
23. Наша адданасць — мілай Радзіме.
24. Хай жа заўсёды жыве Беларусь!

Ад рэдакцыі. Паўтараем тэкст верша У. Жыгалкі, які ён прапанаваў дапрацаваць грамадою, каб такім чынам стварыць Гімн Беларусі. Радкі вырашана пранумараваць дзеля зручнасці спасылкі на іх у далейшым. Напамінаем: кожны, хто бярэ ўдзел у дапрацоўцы тэксту, можа ў межах агульнай задумы верша дасылаць уласныя варыянты радкоў ці асобных слоў, а таксама падтрымліваць альбо крытыкаваць заўвагу і варыянты іншых удзельнікаў сумеснай працы над тэкстам. Публікуючы іх, мы ўстрымліваемся ад рэдакцыйных каментараў. Дапрацоўка тэксту У.Жыгалкі па просьбе чытачоў працягнута да канца года. Чакаем вашых лістоў, шаноўныя чытачы!

* * *

Мне падабаецца верш У.Жыгалкі «Жыве Беларусь!» Толькі 4-ы радок першага слупка я прапаную замяніць на: «Хай жа лунае ён у вяках». Такім чынам чытаем:

1. Мы, беларусы, — вольныя людзі!
2. Вольным заўсёды будзе наш шлях.
3. Сімвал свабоды — Сцяг Беларусі,
4. Хай жа лунае ён у вяках!

Хай жа ніколі ён не загіне!
....
....
Хай жа заўсёды жыве Беларусь.

Мы ж ведаем, што наш Сцяг бел-чырвона-белы, і слова «Сцяг» не будзе паўтарацца два разы, а толькі ў трэцім радку.

А.Ф.САЙКОЎСКАЯ,
настаўніца.
г.Бабруйск.

ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ!

Мы беларусы нязломныя людзі,
Упарта вядзем незалежнасці шлях,
І сімвал свабоды дзядоў не забудзем,
Іх бела-чырвоны з Пагоняю сцяг.
Штандар дарагі нам у нас не загіне,
Лунае пад сонцам для радасці дзён
Таму, хто адданы любімай краіне,
Каму, як жыццё, тут даводзіцца ён.
Нам праца за гонар, мацуе свабоду
Й годнасць гартуе няспынна штогод.

І добрую славу прыносіць народу.
Калі за дабро пралівае свой пот.
Народ беларускі, ты, шчодры дарамі,
Служыць для карысці прыроду прымусь!
А шчасце людское не за гарамі,
Яно тут у нас, дзе жыве Беларусь.

(У аснову пакладзены
словы У.Жыгалкі).
Браніслаў ПЯТКЕВІЧ.

ТВОРЧАСЦЬ НАШЫХ ЧЫТАЧОЎ

Шаноўная рэдакцыя, думаў пра 200-годдзе вызвольнага паўстання Тадэвуша Касцюшкі і стаў запісваць гэтыя радкі. Некаторым такая вершаваная форма не падабаецца, іншыя, наадварот, хваляць, а ў мяне проста напісалася і ўсё.

Руслан РАВЯКА.
г. Баранавічы

САСОННІК

Саджалі калісьці продкі
У памяць аб воях забітых
На месцы, дзе тых пахавалі,
Сасонкі — камлі з іконаў,
Каб люд не забыўся па часе
Радзіму сваю, за якую
Загінулі гожыя людзі,
Што зваліся тут інсургенты.

Уверх шыбавалі ў стагоддзях
Святыя прыгожыя дрэвы,
Палітыя кроўю народа
З суровай даўнешняю праўдай.
Начальства парэзала сосны,
Пад корань звяло на катэджы.
Паніштчылі памяць нашчадкам
Наступнікі катаў даўнейшых.

НАРОДЖАНЫ НА ВОЛЗЕ

Зміцер Бартосік... Высокі, статны юнак з прыемнай усмешкай на вуснах, якая ручаінкай хаваецца ў чарнявых вусах. Прыгожы голас. З дзесяці гадоў пачаў жыць у Гомелі. А нарадзіўся на Волзе, у Рыбінску. Адчуўшы мастацкія здольнасці, у свой час паехаў вучыцца ў Расію, у Ніжагародскую тэатральную вучэльню. Там напісаў першыя вершы, захапіўся бардаўскай песняй. І вось з Ніжняга пацягнула Зміцера зноў у Беларусь. Мала таго, добра авалодаўшы беларускай мовай, стаў ствараць на ёй тэксты для сваіх песень. А вядома ж — верш ніколі не зайграе ўсімі колерамі вясёлкі, а тым больш не стане прыдатным для песні, калі яго не прапусціць праз сэрца, не насыціць непаўторнай народнай вобразнасцю. А ў Зміцера гэта ёсць. Нездарма ж маладых слухачоў адразу захапіла і ягоная песня «Калі мы станемся глыбокімі дзядамі». А ўвогуле пасля бардаўскага фестывалю «Аршан-ская бітва-92» Зміцера Бартосіка заўважылі не толькі ў Гомелі. Некаторыя газеты нават прадказалі яму «зоркавую» будучыню. Ды ён не зазнаўся, па-ранейшаму гэта сціплы, таварыскі хлопец, які ўпарта працуе над сабой. Часта яго можна сустрэць на пасяджэннях гарадской суполкі ТБМ, ён па-ранейшаму спасцігае чароўныя таямніцы беларускага слова, захапляецца беларушчынай. Апошнім часам скончыў працу над некаторымі новымі творамі. Адну з песень ужо «абкатаў» на імпрэзе ў Менскім Доме літаратара. Слухачы паставіліся да песні вельмі прыхільна.

І вось слухаючы Зміцера Бартосіка, з захапленнем назіраючы за ім, іншым разам проста са шкадаваннем думаеш пра тых беларусаў, якія прыйшлі ў жыццё, здавалася б, ад беларускіх ніў і хат, але з пагардай ставяцца да свайго беларускага, у тым ліку да святога слова. Ды не згіне Беларусь, і ў знак аддзякі за клопат і прыязнасць да сябе, будзе і надалей яна, бы гаючая чароўная крыніца, дарыць сваім руплівцам радасць жыцця і творчае натхненне.

Ганна АТРОШЧАНКА.
г.Гомель.

ЧЫТАЛІ?

ВЫДАВЕЦКАЯ КАМПАНІЯ «ТЭХНАЛОГІЯ» ПРАПАНУЕ

Незалежная выдавецкая кампанія «Тэхналогія» выдала на англійскай мове нарыс Уладзіміра Новіка «Беларусь. Новая краіна ва Усходняй Еўропе». Нарыс прызначаецца для замежнага чытача, які жадае пазнаёміцца з Беларуссю. У ім падаюцца гістарычныя звесткі аб станаўленні беларускай дзяржаўнасці, канцэпцыі новай Канстытуцыі незалежнай Беларускай дзяржавы, а таксама прыводзіцца ацэнка сучаснага стану культуры і эканомікі.

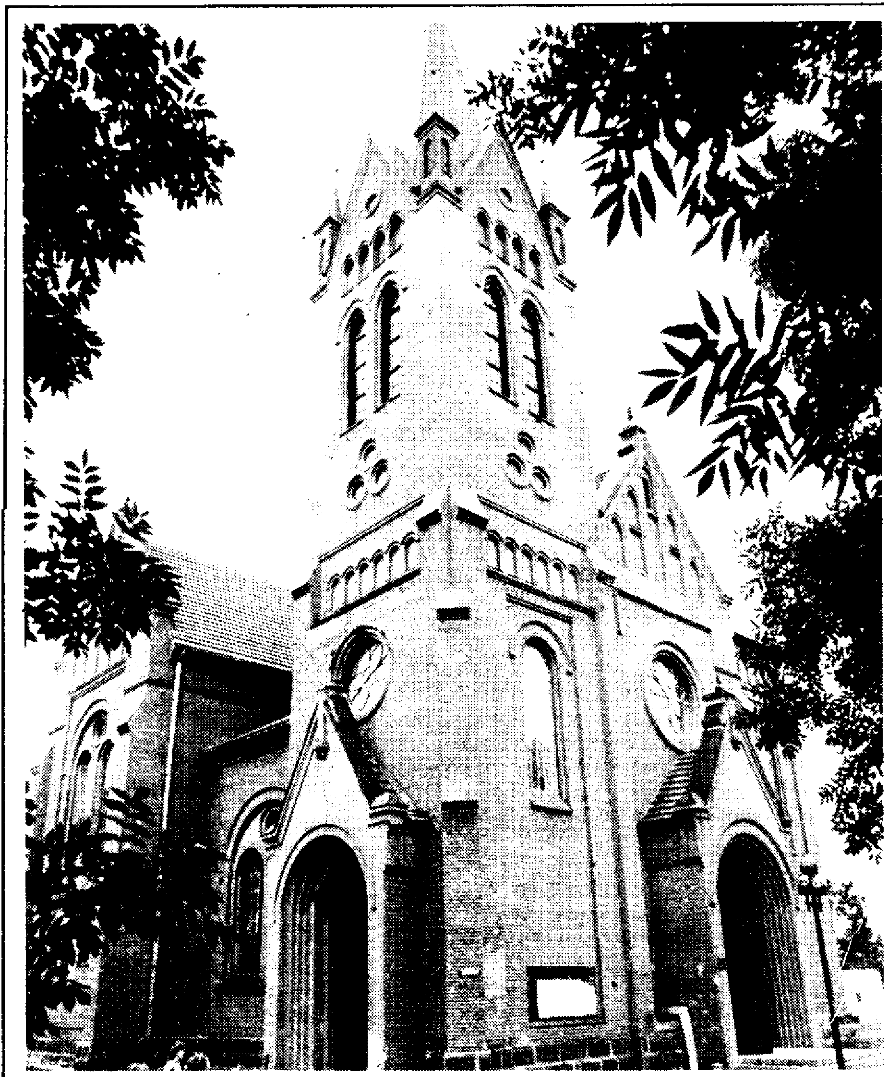
У згаданым вышэй выдавецтве ўбачыла свет таксама кніга на англійскай мове вядомага прыхільніка беларускай гісторыі і культуры, адваката з Лондана Гая Пікарда пад назвай «Мінск». У ёй падаюцца агульныя звесткі пра Беларусь, гісторыя яе сталіцы і каротка расказваецца пра выдатныя мясціны горада.

* * *

Другое пашыранае выданне кнігі З.Пазьняка, Я.Шмыгалёва, М.Крывальцэвіча, А.Іова «Курапаты» на беларускай і англійскай мовах выпусціла ў свет незалежная выдавецкая кампанія «Тэхналогія». У ёй амаль на 200 старонках змешчаны артыкулы, фотаздымкі, навуковыя справаздачы, якія праўдзіва расказваюць аб страшных сталінскіх часах, калі на працягу некалькіх год амаль штодзённа на ўскрайку Менска гучалі стрэлы.

Многія дакументальныя і тэкставыя матэрыялы друкуюцца ўпершыню. Выданне выйшла абмежаваным накладам. Па пытаннях набыцця можна звяртацца па адрасу: **220007, Менск, вул.Магілёўская, 43. Тэл. 21-77-40, 27-19-40. НВК «Тэхналогія».**

СПАДЧЫНА

На здымку: Менск. Касцёл. **Фота БЕЛІНФАРМа.**

БЕЛАРУСКІ НАРОДНЫ КАЛЯНДАР

КАСТРЫЧНІК

Назва месяца паходзіць ад слова «кастрыца». Яе ў час апрацоўкі льну і канапель ababівалі гаспадыні з валокнаў спецыяльнай прыладай — траплом. Для кастрычніка характэрны зменлівае надвор'е, густы туман, слата, замаразкі. Галоўныя святочныя даты — ***Пакровы і Дзяды.***

Прыказкі, прымаўкі, прыкметы: «У кастрычніку на адной гадзіне і дождж і снег», «У кастрычніку снег — толькі на грэх», «Кастрычнік ні калёс, ні палоз не любіць», «Кастрычнік ходзіць па краю і гоніць птушак з гаю», «У кастрычніку і хата з дрывамі і мужык з лапцямі», «Гром у кастрычніку — зіма бясснежная», «Позні гром — позні снег», «Ліст на дрэвах добра трымаецца — да позніх маразоў, хуткі лістапад — да суровай зімы», «За то кума сябе трапала, што нядобра лён мяла».

1 (субота). **Ун.** ***Пакроў Найсвяцейшае Багародзіцы (Пакровы).***

2 (нядзеля). **Пр.** ***Засімаў дзень. Прысвятак.*** Прыкметы на мароз: журавіны на Засіма ўздымаюцца — мароз на Пакровы ўдарыць.

3 (панядзелак). ***Астап (Астаф'я).*** Прысвятак. Прыкмета на вецер: калі дзьме з поўначы — да халадоў, з поўдня — да цяпла, з захаду — да дажджоў, з усходу — на сухое надвор'е. Добрае надвор'е на Астапа — да позняй зімы.

4 (аўторак). **Пр.** ***Адданне свята Уздвіжання Жыватворнага Крыжа Гасподняга.***

Кат. ***Францішак (Пранцішак).*** Прысвятак. Паколькі ўраджай з поля звезены, то «на Пранцішка зярнят шукае мышка».

6 (чацвер). **Ун.** ***Тамаш-апостал (Фама).***

7 (пятніца). ***Пачатак Бабінага лета.*** **Кат.** ***Дзень Найсвяцейшай панны Марыі (Ружанцовай).***

8 (субота). **Пр.** ***Сяргей.*** У некаторых мясцовасцях Беларусі лічыцца пачаткам зімы. Прыкмета: снег на Сяргея — абяцае хуткую зіму.

9 (нядзеля). **Пр.** ***Спачын апостала і евангеліста Іаана Багаслова,*** любімага вучня Ісуса Хрыста. Народныя назвы свята: ***Іван Шаптун, Іван Журавіннік, Іван Пакроўны, Іван Кураед, Багаслоў.*** Святому прыпісваецца аўтарства «Евангелля ад Іаана» і «Апакаліпсіса». На гэтае свята вяліся перамовы сваццяў з жаніхамі (Іван Багаслоў дружкі разаслаў, а на Пакрова дзеўка гатова). Дзень збору журавін. Прыкмета: снег у гэты дзень абяцае зіму пасля 20 лістапада.

Ун. ***Якуб Алфееў, апостал.***

10 (панядзелак). ***Саўка (Савасцей).*** Прысвятак пчаляроў.

11 (аўторак). **Пр.** ***Пакроўны бацька.*** Прысвятак перад Пакровамі. На Магілёўшчыне ў гэты дзень адзначаліся Дзяды — Пакроўцы.

14 (пятніца) **Пр. Пакроў Прасвятой Уладычыцы нашай Багародзіцы і Вечнадзевы Марыі.** Народныя назвы свята: ***Пакрова, Трэцяя Прачыстая.*** Хрысціянскае свята ў гонар дзівоснага з'яўлення Маці Божай ва Улахернскай царкве Канстанцінопаля ў 910 годзе. Азораная нябесным святлом, яна доўга малілася, а затым зняла са свае галавы покрыва і распасцерла яго над галовамі вернікаў, беручы тым самым іх пад сваю апеку.

Пры паганстве — народнае свята, на якое адзначаўся канец земляробчых работ у гадавым цыкле.

Прыказкі, прымаўкі, прыкметы: «Прыйшла Пакрова, пытае: «Ці ты да зімы гатова?», «Святыя Пакровы пакрываюць траву лістам, зямлю снегам, ваду лёдам, а дзяўчат шлюбным чапцом», «Хто сее па Пакрове, не будзе мець чаго даць карове». Дождж на Пакровы сведчыць, што ў наступным годзе будзе багата мёду. Пра характар зімы меркавалі па надвор'і на Пакровы.

Дзявочае свята. Яно адзначалася пасля Пакроваў на працягу тыдня (да 21 кастрычніка).

16 (нядзеля). **Ун.** ***Нядзеля айцоў Сёмага Сабора (Другога Нікейскага).***

18 (аўторак). **Ун.** ***Лукаш (Лука).*** Апостал-евангеліст.

19 (серада). **Пр.** ***Апостал Фама (Тамаш).*** **Кат.** ***Дзень памяці пакутнікаў Яна і Паўла.***

20 (чацвер). **Пр.** ***Сяргей, Палагея.*** У некаторых мясцовасцях лічыцца пачаткам зімы.

21 (пятніца). **Пр.** ***Палагея, Трыфан.*** («Трыфан, Палагея золкім ветрам вее», «Трыфан кажух латае, Палагея рукавічкі вяжа»).

22 (субота). **Пр.** ***Апостал Іаакаў Алфееў (Якуб).***

23 (нядзеля). **Пр.** ***Памяць айцоў Сёмага Усяленскага Сабора. Імяніны Яўлампія і Яўлампіі.*** Народная назва прысвятка ***Аўлампій.*** Гэты дзень, а дакладней, месяц уначы дазваляў меркаваць па становішчы рожак аб зіме — позняй або халоднай.

Ун. ***Якуб, апостал і сваяк Госпада.***

24 (панядзелак). **Пр.** ***Марцін.*** Прысвятак млынароў. У гэты дзень прадавалі і смажылі гусей. Адсюль і прыказка: «Марцін святы — губіцель гагаты». У праваслаўных дзень Марціна адзначаецца 25 кастрычніка.

26 (серада). **Ун.** ***Зміцер-вялікамучанік.*** У праваслаўных адзначаецца Дзень ***Іверскай іконы Божае Маці.*** («Зміцер зямлю выцер, на груды пабіў, каб ніхто не хадзіў»).

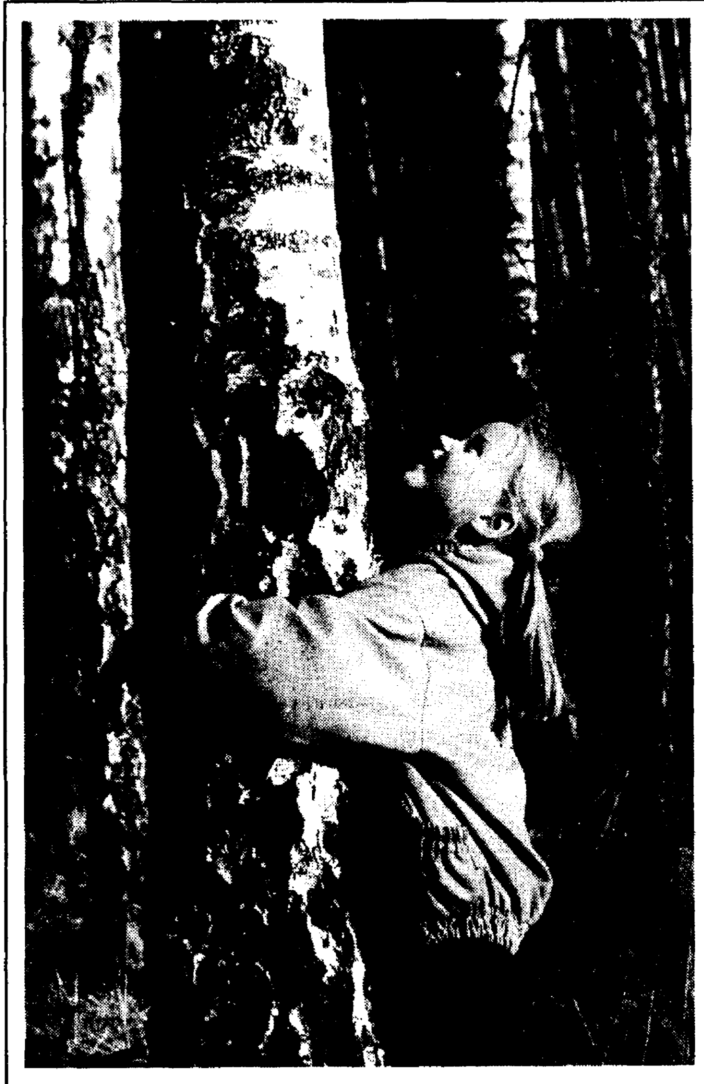
28 (пятніца). **Кат.** ***Сымон, Юда, Тадэвуш*** («Сымон з Юдаю працу ў полі канчаюць, зямлю аглядаюць»).

Ун. ***Параскева-мучаніца.*** Народная назва ***Параскева Пятніцкая.*** Забаранялася прасці, араць, выносіць попел з хаты і рабіць з яго шчолак для мыцця бялізны.

29 (субота). **Ун.** ***Дзяды.*** У Беларусі святкуюцца звычайна ў першую суботу пасля 26 кастрычніка, хоць розныя мясцовасці маюць свае даты. Звычай уніяцкага паходжання. Не змешваць са Змітраўскай памінальнай суботай (традыцыя расійская).

Пр. ***Лонгін (Логін).*** Збаўляе ад хвароб вачэй.

31 (панядзелак). **Пр.** ***Лука (Лукаш).*** Прысвятак сялянскіх іканапісцаў. Лічыўся неспрыяльным для сяўбы азімых.

Фота Яўгена КАЗЮЛІ, БЕЛІНФАРМ.

Крыніцы: А.Лозка «Беларускі народны каляндар». Мн., 1993; А.Надсан «Беларускі царкоўны каляндар» (грэка-каталіцкай, уніяцкай царквы). Лондан, 1994: «Беларускі праваслаўны каляндар». Мн., 1994. Складальнікі Л.Качанка і інш.

І.К.

І СМЕХ І ГРЭХ

ПАРОДЫІ

__Г.ЮРЧАНКА__

ДАРЭМНАЕ ЧАКАННЕ

І пах сукенкі ільняны,
І рук маланкавая повязь.
..
Паненка з чорнаю касою,
Пра што сумуеш сярод ночы...

Васіль Дэбіш.

Сурма смуткуе за сцяной,
Жалейка скардзіцца ахвоча.
Паненка ў сукні ільняной
Мяне чакае сярод ночы.

А на двары пустэча, змрок
І рогат прывідаў да рання.
Дык як зрабіць адчайны крок,
Акрасіць палкае чаканне?..

ПРАЎДА НОЧЫ

Прахожых знямелыя спіны
У ноч безупынна плывуць.

І дзень — як ноч...

У шэрых хмарах зорка блісне

І згасне ў поцемку начы.

Ноч крыку больш не чуе...

Майстэрня. Ноч.

І ночы чорны пыл...

Усё няўмольней ноч...

П'яніць нас ноч...

Лятунак ночы...

Быццам цень лясной гадзюкі —
Ноч...

Толькі ноч
і змярцвенне навокал,
і г. д.

Анатоль Дэбіш.

Прываба п'янкіх летуценняў
Нябачна плыве з нябыцця.
Пяшчотна-няўлоўныя цені
У мораку ночы мігцяць.

Мілосна начныя мінуты
Абудзяць зняверааны дух,
Калі Чарнабог з Пераплутам
Разблытаюць княжы ланцуг.

Навошта ўзыходы, світанкі,
Ружовы туман над зямлёй...
У цемры чужая каханка
Здаецца каханкай тваёй.

Ці ж варта ў таропкай гамонцы
Звярэджана плесці пляцень?..
Не веру я байкам пра сонца,
Пра нейкі расквечаны дзень!..

ЭПІГРАМЫ

__*Анатоль ЦЫРКУНОЎ*__

НАКОНТ ТЭЛЕРЭКЛАМЫ

Прапаноўваць за даляры
Беднякам «таёты»,
Што бязносым акуляры,
Ці бязногім боты...

КАЛГАСНАЕ І ЎЛАСНАЕ

Камунізм тады б адбыўся,
Каб «абшчэственны» бычок
Родным кожнаму зрабіўся...
Як уласны парсючок...

НЯВЫГАДНАЯ ЗДЗЕЛКА

Хто Бацькаўшчыну прадае,
Няшмат ад здзелкі выйграе,
Што за карысць ад барыша,
Калі прададзена душа...

__БУЛАТАВІЧ ВІБ У.__

ГІСТОРЫЯ МАЙГО ВАР'ЯЦТВА

Неяк пайшоў я ў Бюро па вадзяных млынах. Са сваім вынаходніцтвам – млыны, якія можна выклікаць дадому, каб там муку малолі. Ім спадабалася. Толькі папрасілі, каб прынёс заключэнні двух псіхіятраў.

Дзе знаходзіцца неўрапсіхіятрычная клініка, мне было добра вядома. Напярэдадні, ідучы па той вуліцы, звярнуў увагу на кідкую шыльду: «Неўрапсіхіятрычная клініка». Ды аказалася, што клінікі такой няма.

За гэты час адбыліся змены.

З'явіліся ўжо дзве ўстановы: Дыспансер дробных неўрозаў і Прытулак геніяў, напалеонаў і архімедаў. Я не ведаў, да якой катэгорыі сябе аднесці, таму па заключэнне звярнуўся да спецыялістаў, якія не мелі працаўладкавання, дзейнічалі прыватна.

Каб хутчэй трапіць у Бюро па вадзяных млынах, вырашыў пад'ехаць на трамваі. Цэлых паўдня чакаў сёмы нумар, які туды хадзіў раней. Нарэшце даведаўся, што цяпер ужо ходзіць нумар першы.

За гэты час адбыліся змены.

Бюро па вадзяных млынах, дзе мяне так цёпла прымалі, на старым месцы не было.

За гэты час адбыліся змены.

Бюро па вадзяных млынах пераўтварылася ў Міжрэспубліканскі інстытут па праблемах качак.

Я вярнуўся дахаты і заняўся вынаходніцтвам новых качак. Стварыў такую, што несла вараныя яйкі. І накіраваўся з ёй у інстытут. Паўдня чакаў адзінку. Пакуль не дайшло, што туды ўжо ходзіць васьмёрка.

За гэты час адбыліся перамены.

Качка ім спадабалася. Толькі папрасілі прынесці даведку, ці пройдзены курс плавання.

Я звярнуўся ў адміністрацыю курсаў плавання. Мае былыя настаўнікі адаптавалі папугаяў да нашых умоў.

Давялося плаваць у ванне перад адным настаўнікам плавання, які змяніў род дзейнасці.

Пасля гэтага, з заключэннем на руках, я трамваем нумар пятнаццаць паехаў у Міжрэспубліканскі інстытут па праблемах качак. Але за гэты час адбыліся змены, адбыліся змены, адбыліся змены...

Пераклаў з сербскахарвацкай мовы Іван ЧАРОТА.

Заснавальнік: ТБМ імя Ф.Скарыны.

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220029, г.Менск, вул.Чычэрына, 1

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

Эрнэст Ялугін — галоўны рэдактар, Лявон Баршчэўскі, Янка Брыль, Анатоль Бутэвіч, Вінцук Вячорка, Віктар Гайсёнак, Радзім Гарэцкі, Ніл Гілевіч, Аляксей Глушко, Сяргей Запрудскі, Анатоль Клышка, Уладзімір Ламека, Зміцер Санько, Яўген Цумараў, Генадзь Цыхун, Віктар Шніп — адказны сакратар.

Аўтары надрукаваных матэрыялаў адказваюць за дакладнасць фактаў і іншых звестак. Пункт гледжання аўтара можа не адпавядаць меркаванню рэдакцыі. Рукапісаў рэдакцыя не рэцэнзуе і назад не вяртае.

Індэкс 63865. Замова 39

Друкарня выдавецтва «Беларускі Дом друку». 220041, г.Менск, пр.Ф.Скарыны, 79.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Наклад 5982 паасобнікі
Падпісана ў друк 26.09.1994 г. у 15 гадзін